

AZ

ADAVIDÉKI NYELVJÁRÁS

FŐ TEKINTETTEL A MONDATTANI SAJÁTSÁGOKRA

ÍRTA

BACSO GYULA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1906.

Ára egy korona.

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

37.

AZ

ADAVIDÉKI NYELVJÁRÁS

FŐ TEKINTETTEL A MONDATTANI SAJÁTSÁGOKRA

ÍRTA

BACSÓ GYULA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1906.

NY. K. M. E. S. R. T. T. H. N. T. H. K.

STANLEY SIMON K. S. M. O. N. I.

35

AN

ADAMIKI NYELVIAK

TO TEKINTETTEL A MÓDATTANI SZÁZSÁGOKRA

IRTA

BACSO GYULA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM KÖNYVTÁRA ÉS NYOMDAI R. T. H. NY. K. M. E. S. R. T. T. H. K.

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

BEVEZETÉS.

Dolgozatom kéthavi nyelvjárástanulmány eredménye. Tavaly nyáron az Akadémia támogatásával júl. és aug. hónapot Adán és vidékén töltöttem. Bejártam a következő községeket: Ada (kbl. 14.000 lélek), Mohoj v. Mohol (hiv. Mohol, kbl. 5000 l.), Petrovoszellő (népiesen Pecellő, hiv. Péterréve, 10.000 l.), Ó-Becse (20.000 körül). — Mind-e községekben a lakosságnak mintegy harmadrésze szerb.

Az adai nyelvjárás a duna-tiszai nyelvjárásterülethez tartozik, pontosabban a bácsmegyei nyelvterülethez. — Van négy palócos sajátsága: 1. a palatalizálás; 2. az ilyen összevont alakok: *köttem* (= kötöttem) stb.; 3. a fölszólító mód képzőjének zártaabb hangzója: *várjonak*; 4. a felső fokban *leg* helyett *let*-et mondanak az öregebbek: *letjobb* stb. — Ezekből azt lehet következtetni, hogy vagy palóc telepítés volt az őslakosság, vagy pedig későbbi palóc bevándorlók nyelve hatott az őslakosságára.

A magánhangzórendszerre jellemző az *ë*zés és az *í*zés (az eredeti **é* a legtöbb esetben *í* lett). Megjegyzendő, hogy mind az *í*zés, mind a palatalizálás már nagyon veszít elterjedtségéből; a fiataloknál már nem általános, valószínű hogy 2—3 évtized múlva teljesen eltűnik. Az egész területen éppen Ada őrizte meg legkevésbé.

Az adai nyelvjárásról írt Csefkó Gyula és Molnár Sándor is tanulmányt (Nyr. 27:403). Mivel az ő dolgozatukban pontosan össze vannak állítva az alaktani sajátságok, én inkább a mondattanra fordítottam gondot. Minden példát élőszó után írtam le gyorsírással.

A kocsi, eke, járom és kasza leírását Iván Rezső rajzai nyomán közlöm (benne vannak Beke Ödön pápavidéki nyelvjárástanulmányában, NyF. 17) s a leírás menetében amennyire lehetett, követtem Beke közlését.

Hálás köszönettel tartozom ifj. Árpássy János adai tanító úrnak, aki a nép között szíves és fáradhatatlan útbaigazítóm volt.

I. HANGTAN.

1. Magánhangzók.

A magánhangzók kiejtésében a következő eltérések vannak a köznyelvtől:

a) rövid *á* (à) hangzik *e* szavakban: *hász(en)* = hát hisz; *áj* = ejnye. Félhosszú *á* van ebben: *ájnye* = ejnye.

b) Kissé labializált *á* (â) fordul elő: α) a *-val*, *-vel* rag *l*-jének pótlásaképen: *sógorommá*, *kocsivá*, *kalánná*, *avvá*, *fallá* stb. β) a *va*, *-va* határozói igenévben akkor, ha a *v* hasonul: *addá* = adva. γ) ebben a szóban: *ára* = arra (irány; a mutató névmás *-ra* ragos alakját többnyire így ejtik: *ára*).

c) A nyelvjárás *ész*. Az *ë* némely esetben kissé közeledik az *ö*-höz, úgy látszik különösen orrhangúak és *l* előtt: *nekëm*, *selëm*, *terëm*, *szëm*, *mënni*, *ënnyi* (= enni), *ímëlgös* (= émelygös), *vësöz* (= veszel). — Ugyanez a hang van ebben: *sër* (= sör) [Ó-Becsén].

d) (*é >) *i* szintén jellemző magánhangzója a nyelvjárásnak. Kiejtése némely szavakban kissé az *é* felé közeledik, úgy látszik leginkább olyanokban, amelyekben *e* (ë) hang is van: *kíve*, *ímëlgös*, *fehír*, *kínyës*; úgyszintén a *-ség* ragban: *kösség*; továbbá az ikes ragozás felszólító módjának 3. személyében, ha *kê* (= kend) következik utána. Erről az alaktanban lesz szó.

e) A nyelvjárás egyetlen diftongusa í¹, mely a *melyik* szóban és összetételeiben fordul elő: *mí¹k*, *valamí¹k*; és ebben *tí¹sis* (= ti is). Péterrévén ugyanezt a szót így ejtik: *mí¹ik*.

Hangmegfelelések. a ~ ë: *vértyog*, *komëndál*; — a ~ é: *káke* (Péterréve); — a ~ o: *borozda*, *oszt(án)*, *nyovoja*, *potkány*, *komra*, *ittos*. Képzésben, ragozásban is: *tálol*, *hájjonak* (= háljanak), *lábod*, *lábos*, *magos*; — e: a: *gëga* (= gége), *gyinnya* (= dinynye); — e: á: *mihánt* (= mihelyt); — e: i: *kemince*, *ënnyháⁿ*,

Ágnyis, eriggy, kinyér, igenyës; teli, messzi; — feli; kilés (= kelés); 3 *hetis* (= hetes); — *e ~ ö* (leginkább *l* előtt): *pöhöl, köll, messzöl* (= messzely), *slingöl, veszkölödik*; — *-höl* (= -höz, pl. *testhöl*); *pörnye; pötty*; — *e ~ ö: kö* (= kell), *möre* (= merre), *némö* (= némely); — *e ~ ü: térbetyül* (= térdepel); — *é* (< *é) *~ í: dícsír, kiséül, kive, kisé, kisé, níz, típ, egisz, fehér, derik, kinyës, szégín, legín, píz, pinisz, ívelödik, kímíny, gyíkiny, pín-ték, ímélgös*; — *-ség* rag: *kössig, széginység, békesség*; — *a* felsz. mód 3. személyében, ha *kê* jön utána: *légýík kê, ájjík kê, mëny-nyík kê* stb.; — *i ~ ë: pëngál, tënta, vëlla, ordënaré*; — *i ~ ö: ösmer*; — *i ~ ü: üzen, füzet, üsmer, ügyekszik*; — *í ~ é: szék-föd, csézijó* (< csízió); — *o ~ i: abrincs, lapicka*; — *o ~ u, ú: kápuszta, mustoha, bukor, csukor, vánkus, othun, hun* (= hol), *ëhun, humi* (= holmi), *bujtár, durung, ustor*; *szagul, hajul*; *ilyenfurma, másfurma*; *úta, rúza, kandzsú*; — *-ról, -ból, -tól ~ -rú, -bú, -tú*; — *ö ~ é: fékető* (eredetibb az irod. alaknál), *hétfü* (hétfő), *tetëj* (= tető), *tetëtlen*; — *ö ~ ü: üvé, güdör, sütét, gyün, lük, tüve, gyükér, fütýürész*; — *ö ~ ü: ü* (sznmás), *hetfü, tú, lü, bú, kü, szü, бүр, бүт, дүт, esernýü, töpörtýü*; — *-ról, -ból, -tól ~ -rú, -bú, -tú*; — *ü ~ i: ri* (= rüh), *kilső, ígyétlen*.

Belső hanganalógiák. A magánhangzóra a mellette levő szótag hangzója hatott:

gabancos (= gubancos), *savanya, randa; medecína, penencia, kesere, mendergös* (ménkü), *fékető* (= főkötdő), *mére* (< *möre* < merre), *ëccé* (< *ëccő* = egyszer), *kéccé* (= kétszer); *méhej* (< *mühely*); — *szilíd* (= szelíd), *girizd, girinc, pinisz* (< *penisz* = penész), *minnyi* (= mennyi); *mík* (= melyik); — *vocsora, koncsorog* (= kuncsorog), *oskola, citora* (= citera), *onoka*; — *túrú, fúrú, kukurica, kukurikul, butu* (= buta); — *szürü* (= szérü), *füsü* (= fésü), *türül* (= törül).

Az *i, j* umlautszerű jelenségeket idézett elő: *elig* (= alig), *zsétár* (= sajtár), *möte* (= mióta), *heptike* (= heptika), *taré, paré, karé; seregje* (= saroglya).

Külső hanganalógiák. A magánhangzóra valamely más szó hangzója hatott: *hasidék* (~ hasít), *onnën* (~ innen); *sin-disznó*.

Egyéb sajátosságok. *Csömbök* (= csimbók), *zsomok* (= zömök), *hőbörtös* (= hőbortos), *mörmöl* (= mormol, mormog), *hermonika* (= harmonika), *gëga* (= gége), *pëjva* (= polyva), *puntomos* (= pontos), *suhader* (= siheder), *karátyál* (= karatyol), *kila* (= kiló).

Mennyiségi változások.

A magánhangzók hosszúsága általában megegyezik az irodalmi használattal. Eltérés: *ád, hágy, kácsa; kórmány, cukor, tyűkör, hívatal, csűnya.*

Általában ha a rag végéről lekopik a mássalhangzó, akkor a mhangzó megnyúlik (néha a *-hoz, -hez, -höz* rag is *-hó, -hő-re* csonkul), úgyszintén ha a tőszótagból vész el valami mássalhangzó: *két* (= kelt), *tóva* (= tolva), *südő* (= süldő) stb.

Rövidülés: *szinten* (= szintén), *üdögel, nehez, keves, szemet* (= szemét), *szopos* (= szopós), *szezerkenyőcs.*

2. Mássalhangzók.

Palatalizálás. Legjellemzőbb sajáttság a palatalizálás (de enyészőben), különösen Péterrévén hallani.

a) **d**: *hagy* (= ha d d indulatszó), *térgy, gyiják, komégyija, gyijó, aggyig, gyinnye* v. *gyinnya* (= dinnye); — b) **t**: *tyűkör, kátyula* (= skatulya), *testye* (= teste), *Katy, Pety, töpörtyű.* Ragozásban nincs meg, tehát: *veregeti*, nem pedig: *veregetyi*; — c) **n**: *fony, szappany, keny, feny, teknyő, csónyak, kappany, nyöl, Ágnyis, nyüstéⁿ, énniyhány, énnyi* (= enni), *innya* (= inni), *írnya* (= írni; Péterréve); de az inf. *-ni* különben rendes; — d) **dn**: *házasonnyi, halannyi.*

Nazalizálás. A szóvégi *n, ny* nagyon sokszor orrhangú mhangzóvá olvad az előtte levő vokálissal. Ennek pontosan nem lehetne megállapítani a szabályait, mert következetlen; hallani pl. így: *asszoⁿ, legiⁿ, szégiⁿ, láⁿ, falhoⁿ*; de tán ép annyiszor emígy: *asszony, lány, falhon* stb. — A *tán* *n*-je is beleolvad az *á*-ba, ha magánhangzón kezdődő szó követi: *táⁿ öccő* (= tán ötször), *táⁿ összevesztek, táⁿ othum maratt*, — Az *n* és *ny* az utána következő *l* hanggal is valami orrhangú-forma hosszú mássalhangzóvá olvad: *síⁿllödő* (= sínylődő), *othuⁿl leszék* stb.

Több mássalhangzó is nazalizálódhat: *ně báⁿ* (= bántsd), *te boloⁿ* (= bolond), *aszoⁿa* = aszongya (= azt mondja; gyors kiejtésben, az *o* nagyon rövid).

Hiatustöltő i hang. Ha két magánhangzó között nincs mássalhangzó, akkor használják, különösen két szó között: *gorombájú beszél, kijáll, fijam, komédiya, nézze i ě!* (= nézze e!), *nézze kē i ě! sárga i az!* (sárga az!).

Hasonulás. A kiejtés könnyebbsege kedviért a szó belsejében, még inkább szókapcsolatokban (a szavak egymásutánjában) sok mássalhangzó átváltozik olyanra, mint az utána következő: *hannagy* (= hadnagy), *hannak* (= hagynak), *szalanna* (= szaladna), *hánni* (= hányni), *énnyihány* (= egynehány), *hallak* (= hagylak), *pallat* = padlat, *allak* (= adlak), *küllek* = küldlek, *hatta* (= hagyta), *írilli* (= írigyli), *vándolló* (= vándorló), *mégvellek* (= megverlek), *talló* (= tarló). — Kapcsolatokban: *nasz számár*, *ék korona*, *en nem jó*, *honnē!* (= hogyne), *ak kő csak*, *hol lēsütē* (= hogy lesültél), *hor rám ijesztēt*, *hot tuggya* = hogy tudja, *nat tehē* (= nagy tehén), *út tēs* (= úgy tēs), *csak af fáj neki*, *kics csirke*, *nasz szēme vaⁿ*, *kisz szekér*, *kic cipó*, *kics csacsi*. — A kapcsolatokban, mint e példák mutatják, legtöbbször az ínyhangok (pontosabban: dentipalatales) változnak.

Kopás, hangkiesés. Szóvégen az összes *l* végű ragok *l*-je elmarad: *avvá* (= avval), *abbú*, *árú* (= arrul), *attú*, *mindēnētū*; *aggjá* (= adjál), *attá* (= adtál), *vótá*, *mēnné* (= mennél). — Az *l* tőszók végén is elmarad néha: *ē* (el), *fő* (föl), *kő* (kell).

Ly (*j*) szótag végén nagyon sokszor elmarad: *tēföl* (= tejföl), *fértá*, *ráspó*, *Gergő* (Gergely), *borbé*, *nēmő* része, *kvárté*, *kasztró*, *törkö*; *büt* (= bőjt). — Továbbképzése is rendesen *ly* nélkül történik az ilyen szónak: *borbénak*, *törköt*, *kvártés* stb.

Szó belsejében nagyon közönséges az *l* kiesése (pótlónyujtással), különösen ragok és képzők előtt:

Póc, *ámodik*, *ámos*, *hónap*, *küd*, *föd*, *ködök*, *szēmödök*, *kúdús*, *böcső*, *mónár*, *páca*, *öt* (= ölt); *köt* (= költ), *szót* (= szólt), *szóni*, *áni*, *át* (= állt), *áva*, *ét* (= élt), *szát* (= szállt), *hüt* (= hült), *beszēni*, *gondókozik*; *száva* (= szállva), *tóva* (= tolva); *beszész*, *szósz*, *beszētēk*, *szótok*, *beszēnek*; *éhet* (= élhet), *áhat*, *éhetetlen*; *asztára* (= asztalra); *csurdútig* (= csordultig); *száka* (= száлка); *féfa* (= félfa).

A szó végéről elmarad a *-szor*, *-szer*, *-ször* *r*-je; *-kor* *r*-je; *-hoz*, *-höz* *z*-je; *-ért* *rt*-je: *háromszó*, *ēccē*, (= egyszer), *öccő*, *másszó*; *karácsonkó*; *fálhó*, *fēthő*; *mē* (= mert); *mē* (= mért), *azé*, *fájé* (= fáért), *pízé*.

A szó végéről más hangok is elmaradnak: *kē* (= kend), *maj* (= majd), *Gellér* (= Gellért), *Matil* (= Matild); *rē* (= rév; eredetibb alak); *minygyá*.

Ragozásban, szóképzésben, szókapcsolatokban nagyon gyakran kiesik egy-egy mássalhangzó:

kerbe (= kertbe), *tarhadd* (= tarthatod), *horhatom* (= hordhatom), *széhet* (= szedhet); *tesvér* (= testvér); imperativusokban: *ugor le, fog meg, lüg le, rag le, dop ki, köp ki, kab le. Szenygyörnappkó* (= Szentgyörgynapkor).

Bővülés. *Borongat* (= borogat), *imáld, imáltkozik* (Ó-Becse); *ittend* (ittén); *hamardossan*; *szölke, holnap* (mensis); *tulipánt*.

Torlódás. A torlódást (szó elején) nem igen iparkodik elkerülni a nyelvjárás: *drimbol, slattyog, kratyog, spólni, slajer, kvárté, sparhet, platni, spécia, prádé, gréta, trücsök*.

Hangátvetés. *Térbetyül* (= térdepel), *kalán, csanál* (= csalán), *bugó* (= gubó), *prosëció* (= processzió), *cutat* (= tucat), *korëla, keleb* (= kebel), *ögyvez, viloja, pëtlórjom*.

Hangmegfelelések.

b ~ v: *szërviány* (= szerb); — **cs ~ dzs** (a köznyelvinél vmivel keményebb ejtésű hang): *gádzsér, kandzsú*; — **g ~ t** (a felsőfok *leg-jében*): *letjobb, let is szébb* (= legszebb is); — **gy ~ cs:** *göröncs*; **gy ~ g:** *igenyës, gënge*; — **gy ~ j:** *hajma*; **gy ~ t:** *butëlláris*; — **j ~ gy:** *gyün, hagyigál*; — **j ~ ny:** *bornyú, varnyú, sarnyú*; — **k ~ g:** *gubi* (= kubik), *trigó, bangó, gréta, ágác, galáris* (= kláris), *regruta*; — **l ~ j:** *sajáta, pájinka, tajicska, tajiga*; — **l ~ n:** *hun, danol, tanál*; — **ly** kiejtése következetlen, hol *j*, hol *l* egyazon szóban is: *gömbölkü, gömböjü; imëlgös, imejgös; sejëm, selëm; pöhöl, pöhöj*; azonban többször *j*, mint *l*; — **ly ~ n:** *mihánt* (= mihelyt); — **ly ~ ny:** *vöfény* (tán *völegény ny*-je hatott?); — **m ~ ny:** *paradicsony, citrony, Ádány*; — **n ~ m:** *külöm* (külömb, külömbség *m-jének* hatása), *vagyom*; — **ny ~ m:** *hum, humócska, humni, torom*; — **s ~ zs:** *zsétár* (= sajtar); — **sz ~ c:** *atrëc, dunct, acat*; — **sz ~ s:** *tarisnya, tepsi, csuspajz*; — **sz ~ z:** *eprëzik*; — **t ~ d:** *fódoz* (toldani *d*-je hatott), *mind* (hasonlító kötőszó; akkor hangzik a *d*, ha utána magánhangzó következik); — **v ~ h:** *fuhar, koha*; — **v ~ b:** *zsibaj*; — **z ~ dz** (reflexív igékben különösen): *hibádzik, magvadzik, takaródzik*; *evedző, óradzó*. (A *dz* különben más hang helyett is áll: *jádzani ~ játszani; jedző ~ jegyző*; — **z ~ zs:** *csizsma, zsomok* (= zömök); — **zs ~ s:** *sámli*.

Egyéb változások. *Tomka* (= tompa); *rózan* (= józan), *forsik* (< *vorschrift*), *lëрни* (a. m. süttő), *bátok* (= bádóg).

Rövidebb mássalhangzók. *Kolëga, álat, álomás, afëli, efëli*.

II. ALAKTAN.

Hosszabb tövek. a) Névszó: *tollú*, *méhe* (tb. sz. méhék), *gyovonás* (= gyónás; eredetibb alak), *tövískés* (a *k* talán a *tüske* hatására?), *araszt*, *puntomos* (= pontos), *piníszlős* (= penészes), *piníszlödik*, *növálaszt* (népetim.), *kriptáj* (= kriptá; a 3. személyű birtokragos alak hatása: *kriptája?*), *szujos* (< szú+s), *meszet* (= mész; a tárgyragos alak hatása), *nádtetejes* birtokragos alak hatása), *tetejet* (szintén), *elejed* (szintén), *hátujjad* (szintén).

b) Ige: *gyovonni* (= gyónni; régies), *kísérteni* (= kísérni), *méktetejéz*, *betetejéz*.

Rövidebb tövek. a) *Méksömölni* (= csömörleni), *méggazdul*, *vásáni* (= vásárolni), *mángóni* (= mángorlani).

b) *Gubi* (= kubik).

1. Szóalkotás.

A) Összetételek.

a) *Pízprédaság* (= pénzpazarlás. *Acs csak ojam pízprédaság*), *tallóri* (= tarló-rüh. Keletkezését úgy magyarázzák, hogy aratáskor szalmaszál v. polyva kissé meghasítja a bőrt, a sebbe aztán por hull bele s gyulladást okoz.), *vízménétel* (= folyóka, keskeny árok-féle, mely az esővizet a kocsitútról vagy gyalogútról az árokba vezeti), *levélláda* (= uccai levélszekrény), *külföld* (= külföld, de egyáltalán minden távol vidék is); *divat beszéd* (= divatos mondas. *Mikó é'l lán vótam, ez ojan divad beszéd vót*).

b) *Agyasfejes* (= vaskos, kövér. *Jó agyasfejes ember vót a 's*), *sűrűbélű* (= tömzsi, csak gyerekekre meg felnőtt lányra mondják. Pl. *Ojan kis sűrűbélű, szegény embernek való, babaruha-eszű* (= hóbortos, bolondos), *celecula-eszű* (hóbortos, bolondos), *fafülű* (= mamlasz), *balfüles* (= rosszul halló. *De balfüles vagy máma*), *hírbeli* (akiről sokat beszélnek, rossz hírű. *Lánnak is mindég ojan hírbeli vót*), *italkedves* (= italkedvelő. *Nem vagyok ám én valami nagyon italkedves*), *feleérett* (= félig érett. *A dinnye mék csak feleérett*).

Nagyon kedvelik a -forma összetételű mneveket -féle értelemben, s általában a tulajdonság kisebb fokának kifejezésére. Pl. *Valaháⁿ város, annyiforma a beszéd. Ojan kis picurkaforma kicsije lett. Ojam bolondosforma szegⁿ. Kicsit ojam betekforma színe van neki. Ojan hüleforma ü szegⁿ.*

c) *Törvebab* (= babfőzelék), *összevisszahang* (*Ojan összevissza hangot hallottam*), *tüledállós* (= bő rékli), *testhölálló* (= szűk rékli), *nekivaló* (= anyag, ruhához való. Pl. *Három forintot kóstát csak a nekivaló*), *alávaló* (= szoknya alá való bélés), *hátramosztító* (tréfás neve mindenféle alkalmazottnak, személyzetnek. *A Dónerék hátramosztítója is tojja ám a tajicskát*), *hëgyrehágó* (= hetyke, büszke tartású), *fëhalva* (= félholtan. *Fëhalva húszták ki a fürdöház alú*).

d) **Ikerszók**: *csüng-lóg* (= munka nélkül lézeng. *Két hétig dőgozik, aztán egész nyáron csüng-lóg*), *vicik-vacak* (= lim-lom, mindenféle holmi), *cele-cula* (szintén), *ügy-baj* = veszélyesség (mindig birtokragos. *Avvá is nagyon sok ügyünk-bajunk vót*).

B) Igekötös összetételek.

a) *Évan* (*Jó helën szívéssen évan az embër. Egész napokat évót it néha. Három hónapig évót az urátú*); *ébeszél* (= félrevezet. *Ébeszéli eszt a tudatlan népet*); *éhajt* (= elmondogat, hajtogat. *Öccö-haccó éhajtotta, hogy ú be van csapva*); *észomjazni* (*Nagyon é vagyok szomjazva*); *étanál* (= kieszel. *Mindënt étanának ezék. Csak tréfábú tanáták é az asszonyok*); *elüni* (*Nënë, hogy elüték ezék az útat*), *éhordani* (= elnyüni. *Má egész éhorta a régi ruhájait*), *ésül* (a növényféle a naptól. *A kukurica egész ésüt, nem híjják má sëmminék* [= nem ér semmit]), *épekulál* (= kieszel, kifőz vmit. *Ű má éspekuláta, hogy lopja el a kóbászt*), *ékomëndál* (lányt szokás a legénynek *ékomëndáni*, vagyis feleségül ajánlani), *ékötözni* (*Má mind ékötöztük a kötelet* = elhasználtuk kötözésre).

b) *Lëmondani* (= szapulni, leszólni, szidni. *De tuggya az öreg-asszonyokat lëmondani. Lëmonta mindënnék*), *lëcsinál* (= elkészít. *Annyi kávé t lëcsinál hocs csuda*), *lëpizskol* (= ruhanémüt elhasználni. *Sok ruhát lëpizskol az a roszt kölök*), *lëalszik* (*Ebéd után lëaluttam ëk kicsit. Az én embërem má lëalutt*), *lëfogy* (a gügyëláru a szösz).

c) *Kitud* (= nyomára jut. *Maj kitudom én, ki vót*), *kiköte-këzni* (= minden pénzét elkölteni valamire. *Mos nagyon ki vannak azok is köte-këzve, më földet vëttek*), *kiszól* (= elszólja magát, nagyot mond, bolondot mond. *Të ugyan kiszótá hirtelennyibe!*), *kibeszel* (= agyonbeszél, beszéddel győz, obstruál. *Kibeszelëm én a rác papot is, ha hozzáfogok*), *kiszível* (= megtúr vkit, »rokon-szenvez« vkivel. *A sógorát sëhossë tuggya kiszívelni*), *kilëssz*

(= készen lesz, véget ér, elkészül. *Nemsokára küléssz a slingölés*), *kifogy* (= elfogy, *kifogyot mindém pízem*), *kivan* (= kilátszik. *Hé, kivan az ingéd! Annak is ki vam mindén ódalbordájja*), *kivan* (= megvan. *Aggyá mék három szëmet, hal lëgyën ki az ötven*), *kitüz vkivel* (= összetüz, kiköt vkivel).

d) *Mëktart* (= eltart. *Ebbe hónabba még mëktart ez a kis tüzelő. Mëktartot három nap*), *mëkkésik* (= elkésik. *Mëkkistünk ëk kicsit*), *mëglép* (= megszökik, megugrik), *mëgmén* (nincs irodalmi egyértékűje. *Mëgmén ak két perc alatt. Maj csak mëgmén valahogy*. Kbl. = nyélbeütődik, sikerül, elkészül, meglesz), *mëkkarol* (= karon fog, pl. a férj a feleségét), *mëglëtt* (csakis ebben az értelemben használják: *született. Mëglëtt a gyereke*), *mëkkér* (= megkíván, megkövetel. *Ha söpört, ha nem, a fizetést mëkkérte. Bisztossam mëkkér érte három forintot*), *mëglënni* (= eltölteni valahol az időt, ellenni v. megférni vhol. *Ëggy éccaka mëglësző itt is. Mëglëszëk én a palláson is. Mëgvág* = megüt, megcsap (*Ûgy mëgváktam a fejemet az istállóba, maj szétesëtt*).

e) *Széthágy* (*Az én embërem mindég mindënt széthágy*), *bebukik vmibe* (= belebukik, beleveszt vmi vállalkozásba), *beëggyezni* (*Be vagyunk mink ëggyezve rég* = értjük egymást), *fövarni* (*Ëgy vég vásznat vart jó párnahajnak*), *fömagvadzik* (a saláta), *ëgybelënni* (= szerelmi viszonyban lenni. *De ëgybe vannak má*), *beleütál* (< megütált + beleun. *Ûgy beleütátam má ebbe a sok essöbe*), *fögyün* (= előkerül, divatba jön, szóba kerül. *Ma delután sok mindén fögyütt. Ez a kendő tavaj gyüt fö*), *odagondol* (= arra gondol. *Öd gyerek, oda gondolj! Én is oda gondótam, ikább özvetykëdëk még ëggy esztendeig, de legínyhő mék*), *nekiszelesëdik* (a gyerek, mikor hirtelen rendetlenkedni kezd. *Nënë, em mëk hogy nekiszelesëdëtt*), *összebeszél* (= egyszerre beszél. *Ánnye, de összebeszëlünk mink!*), *összetakarítani magát* (= rendbehozni a ruháját, fölöltözni. *Kicsit összetakarítom magam, në lëgyek ijem plënygyuha*), *összeëggyezni* (= megegyezni. *Maj csak összeëggyezünk valahogy*), *összelënni* (= együtt lenni. *Maj mëgbëkünek, oszt akkő mëgin csak összelësznek*).

C) Igekëpzők használata.

a) **Reflexivum.** A -*kodik*, -*ködik* képző nagyon sokszor fejez ki valami állapotban levést: *özvetykëdik, asszonkodik, lánkodik, nagylánkodik, kislánkodik, öregasszonkodik, kisasszonkodik, legín-*

kedik. Pl. *Furcsa, hogy az úri lányok mennyi ideig lánkonnak; hogy birják kiáni? Ikább övetykédék még eggy esztendeig, de legínyhő mék. Mikó én férhő mentem, még akkó ü kislánkodott.*

Egyéb visszaható képzések. *Nevelődik* (= nevelkedik), *kászalódik* (= készülődik, cihelődik), *mégveszédik* (= megvész), *összevegyelődni* (< összevegyül + összeelegyedik), *veszkődik* (= vesződik), *fölakaszódik* (= feltűzi a ruhát. *Fő vótam akaszkodva térgyig*), *heverkézik* (a malac a sárba), *magvadzik* v. *magzik* (pl. a saláta), *bebürödzik* (a tej forraláskor), *elődzik* (= eloldódik. *No, elődzott a bocskorod?* = elment a kedved?), *kutakszik* (= kutakodik), *mékszőkül* (*Mékszőkütté hallod!*), *kifejlik* (= kifejlődik. *Kifejlik akkorra, mire nagy lár! lesz*).

Pleonasztikus képzések. *Húzócodik* (= húzódik), *csipkélődik* (= csíp, pl. a légy), *nízelődik*, *kérdézelődik*, *veszkölődik* (= vesződik), *kibontolódik*, *tisztogatolódik*, *szédelőcködik* (= készülődik). Említésre méltó alak: *évál* (= elválk).

b) **Gyakorítók.** *Összegyürkél*, *csicsiskál* (= alszik; gyermeknyelv), *karmizsál* (= karmolász), *szopogál*, *raggat* és *beraggat* (= borogat), *csöpörög* (= csöpög), *nyomkorász* (= nyomkod), *zavarász*, *mégódalgat* és *elódalगत* (= elpáhol, megver).

c) **Műveltetők.** *Mékfázít* (= meghűt. *Mékfázítottam a gyomromat*); *szeretteti* magát (= kedveskedik, hízeleg). — Az *-aszt*, *-eszt* képzőt vagy *-iszt* helyettesíti (*fáriszt*) vagy *-ajt*, *-ejt*, (*sikajt*, *belukajt*). Az *-ajt*, *-ejt* más képzők helyett is áll: *hullajt*, *veszejt*. — Sajátságos képzések: *ringaszt* (= ringat), *elapaszt* (a tehén; intransitív).

d) **Egyéb igefajták.** *Sokállani* (*Ém má sokállottam az időt*), *nagyollani* (= nagynak találni. *Én nagyollom ék kicsit eszt a kalapot*); *tentél* (= alszik, a kis gyerek); *appájj fő* (= kelj fel; csak par. módja használatos kis gyerekekkel szemben); (*é*)*csicsiskál* (= [el]alszik. *Csicsiskájja é drágám. Gyermekszó*); *divatozni* (= divat szerint öltözni. *Ém bizon nem divatozok*); *mékkonytyol* (= fejbe ver. *Mékkonytyollak minygyá*); *kicsövel* (kicsövelni a babot szokták = az érettjét leszedni); *irintani* (= a jégen csuszkálni. *Irincsunk eggyet. Ó-Becse*).

D) Névszóképzés.

-s képző:

a) *lapos* (= lapály, lapos fekvésű föld. *Ott a lapozsba termétt*), *frisses* (= gyors csárdás. *No, ék kis frissest!*), *lassús*

(= lassú csárdás), *részketős* v. *részketetős* (polkaféle tánc), *ingyenēs* (= ingyenélő, potyafráter. *Mindék tanákozik ojan ingyenēs*). — Sajátságos ez a szó: *Gyulás* (= Gyula).

b) *legínyēs* (= legénykedvelő, legényszánó. *Nagyo^{nl} legínyes lány az a Csöre*), *boros* (= ittas), *anyás* (az olyan gyerek, aki mindig az anyja ölében ülne), *munkás* (= vesződséges, sok munkával járó. *En nagyom munkás rékli vót*), *szujos* (= szűtette), *boszorkányos* (= aki hisz a kuruzslóknak, babonás), *sütös* (a nap. *Az öregasszonyok nyara a leksütössebb*), *ki-micsodás* (= ki milyen. *Hogy a dinnye? F. Ki micsodás*), *félős* (= aggasztó, nem ajánlatos. *Ém bizon nem mék éccaka, mer af félős*), *dérékfájós*, *fej-fájós* stb. (nagyon gyakori a fájós ilyen összetétele; értelme: akinek rendszerint fáj valamije. *Szégín szomszédasszom mindég lápfájós*), *lúccatós* (= szembetűnő, feltűnő. *A leglúccatósap helén van*); *drágás* (aki sokat kíván a munkáért v. árúért. *Az Adler nagyon drágás botos. Drágász szabó ez a Lításy*).

A tulajdonság kisebb fokának kifejezése: *ritkás* (= ritka növéssű, pl. búza), *keserés* (= kissé keserű), *savanyás*.

Egy idegen szóhoz is járul: *nóblis* (= finomkodó. *Azt a nóblis beszédöt soha ki nem áhattam*).

Néhány sajátosságos képzésmód. *Pallat* (= mennyezet), *érkēzet* (= ráérés. *Maj ha érkezetēm lesz.*), *sütet* (= egyszeri sütés, pl. és *sütet rétes*), *gyutat* (= egyszeri gyújtáshoz való. *Ēgy gyutat rōzse*), *nyelet* (= egyszeri nyelés, falat. *Ēgy nyelet kinyér*).

I képző: borszereti, nyögvényeli (= gombócféle étel. *Nyögvenyelit fősztem dére. Ó-Becse*), *vigyor*.

Elvonás: *centi* (= mérték, mérőszalag. *Hozd ide csak a centit*), *kósza*, *babra* (= babrálás. *Sog babra van vele. Mnévül is: En nagyom babra munka*), *guriga* (= spólni. *Ēgy guriga cerna*), *afēkta* (*Jaj mijen afēkta*), *prēda* (= pazarló), *spēcia* (= különlegesség. *Sört, mēg ijen spēciákat nem iszok. Ó-Becse*), *Kukucs Albi* (csúfnév, mert mindig kukucskált ki a boltból).

A Csefko—Molnár-féle tanulmányban *szēmők* képzett szóként van fölemlítve (-ők képzővel). Ez tévedés, mert *szēmők* fekete birkát jelent (*szēmőgbirka*) s a szemmel nincs összefüggésben.

Emítésreméltó képzés: *csücskő* (korsón). Kicsinyítő: *ekkorka*, *akkorka*, *szitka* (= tejszűrő), *Vērka* (= Veronka). Kedvelik az ilyen kicsinyítéseket: *kinyérke*, *humicska* (= holmi), *pízecske*, *leveske*, *borocska*.

Tulajdonnevek képzése. Gyakori az -a végzet: *Bora* (Bor-

bála), *Éta* (= Etel), *Gyura* (= György), *Ila* (= Ilona), *Juda* (= Judit), *Jula* (= Julia), *Misa* (= Mihály), *Tëca* v. *Tëra* (= Teréz).

Egyéb képzés: *Jóci* (= József), *Pëtyi* (= Péter), *Piri* (= Piroska), *Pancsa* (= Anna), *Iluca* (= Ilona), *Csöre* (= Erzsébet), *Julis* (= Julia), *Maris* (Mária), *Piros* (= Piroska).

E) Melléknévi igenevek használata.

a) *Írásnemtudó* (= analfabéta), *zöggýibe való bab* (= amelyet zöld állapotban szokás használni), *varó baba* (= próba baba).

Főnévül: *No most mënnyen, akinek mënni valója van. Van én nekëm egyép tünödni valóm. Mindég a mosóba van a ruhája* (= mosásban).

b) *Kánálvert galuska* (ennek a tésztáját nem gyúróják, hanem kanállal verik), *kedvetötött embër* (aki mulat); *urahagyott asszony*; *hitehagyott* (aki nincs megesküdvé a párjával).

c) *Férhömënendő lány, szerëncse-várandó lány* (mind a kettő ugyanazt jelenti).

F) Szólamódok mint mondatrészek.

Csak úgy gondolom szerínt beszél. Vit ki eszt a hotyhíjákat (= izét). *De büdös ez a mi a fene. Mëk csak ëty tyúkajja csirkét së tarhatok. Soba-lébe leves; soba-vízbe leves* (= amibe semmi sincs beletéve). *Mink most ojan së ide së oda állapotba vagyunk. Ojan tët ki haty hüjjön legíny* (= mamlasz).

2. Ragozás.

Ige. Részletesen van tárgyalva Csefkó és Molnár tanulmányában. — Itt elég két megfigyelést közölni.

Szeretik az ilyen alakokat: *ráemlékszeni, fësükszenek, könyörögni, hízelgeni, érzëttem, örzötte, mosojgottam, ellenzëttem, zörgöttek* (= zörögtek), *ögyelgëték* (= ti ögyelegtek).

A felszólító mód 3. személyének ragja mind az ikes, mind az iktelen igéknél *-ik*, de csak akkor, ha *kê* jön utána: *aggyík kê, ájjík kê, maraggyík kê, lëgyík kê* stb. — Ennek az az oka, hogy a *kê* itt teljesen egybeforrt az igével, mintegy személyraggá vált s így elszigetelte ezt a régies formát. Hogy a *kê* csakugyan

személyraggá vált ebben az esetben, bizonyítja az is, hogy nagyon gyakran újra kiteszik: *Gyűk kem má kê!* (Sőt: *Hát maga mit keres kê itt?!*) Ha nincs kê az ige után, akkor a fölszólító mód olyan mint a köznyelvben. Pl. *Ára má nem vállalkozott, hogy oda mennyen.*

Fokozás. Sajátságos fokozásmódok: *Így ötöznek itt a lányok?* F. *Még ígyebb is. Az üvé sē kárab, mind az enyim. Ű érte sē kárab mim másé. Eregy má előrébb. Bizon nálunk sokkâ más-sabbak a lányok. A Jani is embéreb má (= férfiasabb, fejlettebb). — Ot vót a kertnek a lekszögletibe. Mink aluttunk a legbékivē (= a legbékésebben, nyugodtan).*

Ragozva fordul elő a középfok ebben: *melegebb (Ittam ēty kis pájinkát, attú osztám melegebbem lētt).*

A fölsőfok *leg-jét* az öregek *let-nek* mondják: *letinkább* stb.

III. SZÓKINCS.

1. Különböző fogalomkörök.

A család fogalomköre.

A kisedet így mondják: *kicsi, pici, kicsike, picike* (A szomszédasszonnak nagyon szép kicsije lett. Egy asszon tartotta a picijit. Az én picikém má alszik). A családtagot a keresztnév birtokragozásával jelölik és pedig az apa s anya 1. személlyel (Az én Janim, az én Margitom. Monta a Lajosom stb.), a testvérek és rokonok a tb. 1. személlyel (Ez a mi Boránk. Nem láttad a Pistánkat? Em majd ojam mind a mi Viktorunk).

A kis gyerek minden rokonság-szót 3. személyű birtokraggal lát el: *Édésannya! Öregannya, gyűjön haza alunni. It gyün a Viktor nénnye* (= néni). *Pista bátyya, mi csinál kê? Öregapja, engeggye ki a malacokat. Gyere haza Kati nénnye. Mind bepiszkótnád anyyának a kötőjit.* — Ez aztán sokszor a felnőttek beszédjébe is átmegy s a gyerek előtt mindig csak a *Pista bátytát* stb. emlegetik.

Az anya kedveskedően *anyám*-nak szólongatja kis lányát, kis fiát meg *apám*-nak (*Feküggýé lő drága anyám*). — Ez a furesza szokás más vidékeken is járja, de aligha magyar eredetű. — A gyerek *dajkám*-nak is mondja *öreganyját* meg *szülém*-nek (*Édész dajkám, Édész szülém*), *nagyapját* meg *öregapó*-nak is.

A férj így szólítja meg a feleségét: *annyá* v. *annyuk* (*Hun vagy annya? Gyere má annyuk*); idegenek előtt az *asszony*-nak mondja. Az asszony így beszél az urához: *apja, apjuk, apuska, apuskám*, — ha nincs is gyerek! (*Apja, te tucc éty pár gavalléros nótát*); idegenek előtt az *én emberem* v. az *embër* v. *apja* a férj neve (*Montam apjának, aggyuk ki a földet. Átadjába atta ki apja a földet. Még nincs ithon az embër. Az én embërem nem észí a csirkét*).

A testvérbátyának és nagybátyának a felesége *ánygyi*. A sógor-asszony *kiszebbik uramnak* szólítja fiatalabb sógorait.

Az unokatestvér neve *onoka* (*Első onokák vagyunk vele*). — Régebben az idős sógorasszonyt így szólította a fiatalabb: *asszonyom*.

A növendéklány neve *suttyólány*; ha már 16 éves, akkor *az időbe vam má* (= férjhez mehet) s akkor *férhőmönendő* v. *szerencse-várandó* a neve. A 20 esztendőös lány már *öreglány*.¹

A 17—18 éves sihedert *suhader*-nek v. *suhancár*-nak mondják.

Ház, házberendezés.

A ház többnyire *vájogbul* van s majd mind náddal van *betetejezve*: a *nátkivéket nádlécék* szorítják a háztetőhöz; a házvégben a nádtető széle mentén nyúlik végig a *verébdészka*. A nádfödél alsó széle *creszet*, ez alatt húzódik a földön a *csurgás*, ahova az *esső* csurog. A háztető éle a *házgirinc*. Az a háromszögalakú fal, amely a házvégben van s a háztetővel hasábformát képez: *fűrfal* (másutt tűzfal), rendszeren nádból készül s be van tapasztva. A *kímíny* lehet *nátkímíny*, *désskakímíny* vagy *téglakímíny*; némelyik kéménynek *sipkája* van (= teteje).

Az ajtóban a küszöbbel szemben levő felső deszkát *szëmödük-fának* v. *szëmödüknek* hívják, jobbról és balról a *féfa*. A *zavár* részeit úgy hívják, mint a köznyelvben (kilincs, ütköző, kulcs stb.). A menyezet neve *pallat*, ezt a *mestërgërenda* tartja meg a *kizsgërendák*. A szobának nincs padlója, csak *föggye*, s *rontypokróc* van ráterítve. — Az ablaktáblákat *ablakszëmeknek* nevezik, ezek az *ablakrámákba* vannak bele-téve; az *ablak szárnyát kallanytyúval* zárják az *ablakfához*.

Az ajtó közelében van a *búbos* (= búbos kemence) vagy *banya-kemince* (ennek nincs *bubja*). A kemence körül széles *párkány* van csinálva, amely padot pótol: *patka*; a kemence mellett levő zug a *kuckó*; a kemencén felül is húzódik köröskörül egy *párkány*: a *kemince válla*; ahol a kemence válla a fallal érintkezik, az a *kemincenyak*. A kemencevállon v. kemencenyakon van a *masinatartó* (= gyufatartó deszkaskatulya).

A ruhát *kaszniban*, *kredencben* v. *sifonérban* tartják² (mind-egyik kétfelé nyíló magas szekrény). — Az alsó ruha az *almári-omban* van; ez 4—5-fiókos alacsony szekrény, minden fióknak 2 *húzója* van (fogantyú). A patka és ágy között van a *priccs* v. *kiságy* (csak két lába van, nyoszolyája nincs; a két láb tartja a deszkák egyik végét, a másik végét a patka); erre is rongypokróc van terítve.

A régi módi időben az ágy előtt *tulipántos kisláda* volt, arra léptek föl és úgy másztak az ágyra (*még akkó mijem buták vótak a népek, istenëm !*). Régebben divatos volt a *tornyos nyoszoja*; a lába alá téglát raktak, hogy még magasabb legyen, majd a pallatot érte (*most má okossabbak a népek*). — Az *ágydëszkák* tartják a *dërekajjat* (van

¹ E gondolkodás következtetése aztán az, hogy a gyerekek közt sok a *vátot gyerëk* (= beteges, fejletlen, beszélni nem tudó) meg a *sínllödü beteg* (ez is olyanféle); ezeket nem gyógyítja meg semmiféle *vracsá* (kuruzslás). Ilyenkor rásütik, hogy valaki *mëgvertë szëmmë, vracsás asszont* (= javas asszonyt) hínak és *ráolvásnak*, hogy kikergessék belőle a *rontást*.

² Lányos házakban a kivasalt szoknyákat a mestergerendára aggatják, ha több szoba is van.

tollas *dërëkajj* és *szalma dërëkajj*), erre terítik a *lepedőt*. Rendesen *dunnával* takaróznak; a takarók közös neve *takaródzó*. Minden ágyban 3 *párna* van. Az ágyra, ha *fövetik*, *átyterítő* jön. *Prádénak* (disznek) az ágyterítőre is tesznek még 3 *cifrán* *slingölt* párnát. A dunna is párna is két részből áll: *tok-ból* (*dunnatok*, *párnatok*, melyben a *pöhöl* van, aztán *hajból*, *dunnahaj*, *párnahaj*), ezt a tokra húzzák. A haj lehet *csipkés*, *fodros* v. *fűzös*; mindegyik fajta lehet *slingölt*.

Az asztal mellett van a *karos pad* (a ház előtt kint pedig a *lóca*; van *karos lóca* is). Régebben nem voltak székek, hanem *lócák* nyúltak a fal mellett végig, az asztal pedig a sarokba volt téve. — Minden házban van egy pár *sámli* (2 deszkalába van, ezek alul léccel vannak összekötve) vagy *kisszék* (4 lábú, kartalan ülőke), ezen ül az asszonynép, mikor *kézimunkát* vagy ilyesmit csinál v. *traccsol*. — Régebben a képeket a sarokba *szögezték*, úgyhogy a sarokkal (átfogó módjára) *háromszöget* alkotott, jobban mondva *prizma-formát*.

A konyhában többnyire *szabat kémény* van, nincs *lëpallatolva*, hanem a füst a *tüszhejről* egyenesen a kéménybe száll. Most már majd mindenütt van *sparhet* is, csöve belenyúlik a szabad kéménybe; a felső lapját *platni-nak*, sütőjét *lërni-nek* hívják. — A tűzhely mellett van a *kemince szája* (a szobai kemencéé), alatta *pörnyés* v. *parazsas luk* van vájva; a kemence száját *tévővel* csukják be, legközönségesebb a *sártévő* (vesszőváz sárral betapasztva).

Az evőeszközöket a *kanalasban* tartják, (*bátokbul* vagy fából készült lap, amelyen az eszköz számára lukak vannak hagyva); a kanalas a falon lóg. Régente a kanalas *gyíkimbü* volt *szüve* (szöve) s ebbe rakták a *rűzsás kаланakat* (= kerek fakanál, a közepén rózsa). — A tésztát a *csíkszédővel* szűrik (nagy átluggatott fejű kanál). Mikor föl a leves, a *habzó kalánnal* v. *levezszűrővel* szedik le a habot (luggatott fejű kanál). Tormát, miegymást a *reszelővel* reszelnek. — Tálfélék: *pecsényés tál* (hosszúkás), *salátás tál* (kétfülű), *kinyér-sütő tál* (dagasztásra); *vajling* (2 fülű nagy cserépedény, tál alakja van, dagasztanak benne). A régi módi időbe használták a *sërpenyőt* (3 lábú vasedény). A *bogrács* (*kizsbogrács*, *nagybogrács*) egyfülű rézedény; a füle összeköti a bogrács két oldalát, olyanformán mint pl. az egyfülű piaci kosaré. A *kasztró* v. *kasztrój* nagy vasedény. Egyéb edények: *szélke* (= kis fazék), *csésze*, *findzsa*, *bögre*; *dunctos üveg*; *butykos* (füles szűk szájú korsó); *kandzsú* (= kancsó), *köcsög* (tejet tartanak benne); *kanta*, *csücsös kanta* (ennek a fülén csecsbimbóforma nyílás van s onnan isznak); *mozsár* (vas-, réz-, fa-, cserépmozsár, benne van a *mozsártörő*); *tepsi*. — A pogácsát és fánkot a *pogácsaszaggatóval* vagdalgatják kerekre. — *Szitka* (= tejszűrő). Egészen más eszköz a *szita*; van *ritkaszita* (evvel korpás lisztet szitálnak); *második szita* (a kenyérlisztet szitálják benne), *harmadik szita* v. *sűrű szita* (kalácsnak v. rétesnek szitálnak benne), *párszűrő szita* (kinyérhöl használdik az is). — Rostafélék: *búzarosta*, *pattogatórosta* (kukoricát pattogatnak benne), *tarhonyarosta*. — Kenyérsütéskor a *szakajtót* használják, vagy *gyékénybül* vagy *zsupbul* van. — A *garaboj* egyfülű kosár, karon hordják. *Csirkeborító* = vesszőből font kosár, körös-

körül lukak vannak az alján, hogy a csirke kidughassa a fejét. *Pár-szártító* = nagyon széles köralakú alacsony kosár, gyümölcsöt aszalnak s tarhonyát szárítanak rajta. Mosdásra (aki mosdik) a *kisteknyő* szolgál, formája ovális.

A kocsi részei.¹

A *rúd* (A) végén van a *nyaklótartó* (a), mellette a *rútszög* (b); ebbe akasztják a *nyaklót*. A szekéren *rútfej* van s ebbe teszik az iga nyakszegét. A négyes ökörfogatnál még egy rudat csatolnak ehhez, ez a *tézsza*. A rúd másik vége ketté ágazik s *rútszárnynának* (B) nevezik; két szárát a *ju* köti össze (C). A rúd tövét keresztezi a *fürhéc* (D), amin a két *hámfa* (E) lóg. A hámfa közepén van a *hámperec* (d). A fürhéc végét a *tengéllel* (x) a *csatlás* (G) köti össze. Ezen szoktak elül föllépni az ülésbe.

A *tengél* a *tengéltokban* (F) forog, amely a *puskával* van kibérelve. Efölött fekszik a *vánkus* (G), amit a *tengéltokkal cukpántok* kötnek össze (f). A *vánkoson* a *dérekuszög* körül (h) forog a *fergetyű* (H). Innen indul ki a *nyútó* (I) s túlmegy a hátsó *tengéltokon*. Ezt a *hasló* (J) keresztezi a közepén, amely szintén fölhágásra való; ahol a *nyújtó* és a *hasló* találkozik, oda erősíti az *ágasszög* (y) az *ágast*. Némely kocsin a haslón kívül a kocsiodalak összetartására még *csúszólánc* is van. A *fergetyű*, hasló és a hátsó *vánkus* tartja a *kocsidészskát*.

Az *ódal* (L) rendesen létraalakú. Két vízszintes fája a *fölső ódalfa* (M) és az *alsó ódalfa*, fokai az *ódalzápok* v. *zápok* (j), de rendesen még három *ódalvessző* (k) erősíti az összetartást. Hogy az alsó ódalfát a kerék el ne koptassa, rászegeznek kis lapos vasat, ez a *dörgölődző* v. *dörgővas* (l). Az oldalt a *fergetyűnél* lapos ék tartja, a *raconca*.

A *lőcs* (O) a *tengélt* köti össze a *fölső ódalfával*, ahová a *lőcskarika* (o) erősíti, amit a *sas* (r) tart ott. Ez alatt levő vasalás a *sas alá való vas* (p). A *küllő* másik vége a *lőcskávában* van (S).

A *tengél* végén van a *kerék*, amit a *rácsavart kapszli* (u) erősít oda. Ez tartja a *lőcs káváját* is. Ez alá van téve egy lapos *vasdarab*, a *vakszög*, amelyet a *kerékszög* erősít a kapszlihoz. A *puska* végére sokszor még *ütközőt* is tesznek, ha az már kikopott. A kapszli mellé pedig *pengőt* illesztnek, ha lötyög a kerék.

A kerék részei: *kocsiagy*, ill. *szekéragy* (P), a *küllők* (Q), a *keréktálpfa* (R), *ráf* v. *kocsisín* (S). Az agyon van a két vékony *nagy agykarika* (v) és a két külső széles *kiskarika* (u).

Hátul van a *nassarogja* (T) az ódalfák végén levő *sarogja-tartóra* (z) erősítve. Rendszeren ennek is fából vannak a *seregjelevelei*. Elöl van a *kissarogja*.

Szénás szekérre még elül-hátul *kérésztzfát* kötnek, ezekre oldalról a *vendégódalakat*.

A *szánkónak* van két *szánkótálpfa*. A *szánkó orrát* az *óradz* tartja össze.

¹ Vö. a NyF. 17. számában közölt rajzokkal.

Az eke.

Két főrészből áll: a tkpi ekéből és a *taligából*. Az eke rúdját *gერენდონე* hívják. Ennek hátulsó részén derékszög alatt van az *ekefej* (*B*) v. *eketörzs*, amelyre a *kormányvas* (*C*) van ráerősítve, erre meg az *ekevas* (*D*), amely a földbe hatol. Az ekefejre derékszög alatt hajlik az *ekenád* (*E*), ezt meg a *gერენდო*val a *farsróf* (*F*) köti össze. A szántórészek előtt a *csoroszja* (*G*) hasítja a földet, amit a *csoroszjataró* szorít a *gerendőhöz*. A csoroszjataró vagy egyszerűen oda van szegelve a *gerendőhöz* vagy a *csoroszjataró* *perecben* van (*r*). A földműves a *szarván* (*H*) fogja az ekét. Az *eke-szarvat* legtöbbször csak szeg (*i*) erősíti a *gerendő* végéhez, gyakran azonban az *üstöketartó* is. Ide szokták tenni az *üstökét* (fanyelű, széles ékalakú vaseszköz), a mellyel az ekéről a rátapadt földet letisztítják.

A *gerendő* elején lukak vannak; ezekbe dugják a *kakaccéget* (*I*), amely *patyinggal* (*K*) összefogja a taligát és az ekegerendőt. A *patying* a *vezér* (*L*) alján levő kampós szegbe (*M*), a *bakszégbe* van akasztva.

A *taligavánkus* (*N*) jobb felén a *taligatengöl* (*O*) tartja a *gerendőt*. Ahol lóval szántanak, a gyeplőt a *vánkoshoz* erősített *szolgavasba* v. *szolgafába* teszik. Ez egy bot, amelynek felső végén drótból két lukat csinálnak. A *vánkos* balvégéből a *taligarúdhöz* ívalakban hajlik a *váltó* (*P*). Ezen is lukak vannak, s a *vezérszég* (*B*) tartja a *taligarúdhöz*. A rúd végén van a *rúdfa* (*S*), amelyhez a *tézlát* a *csárgatyúszög* (*F*) erősíti. Néhol nincs rúdfej, ilyenkor kis igaalakú *csikojtó* teszi meg ezt a szolgálatot.

Az *ekelő* kétágú fa, amivel az ekét kicsúsztatják a szántó-földre.

A járom.

Két vízszintesen fekvő fája közül az egyik (*A*) *járom*, a másik (*B*) az *alfa*. Függőlegesen áll a két *bélfa* (*C*), amelyeket a *járomhoz* a *bélfaszögek* (*c*) erősítenek. Három vasszög is van a *járomban*. A két szélső a *járomszög* (*D*), a középső a *nyakszög* (*E*). A legtöbb jármon még egy luk van arrébb a *nyagszög* számára: a *hamisluk* (*d*).

Az *iga* ló- vagy ökörerőt jelent. Pl. Két igával dolgozni = 2 lóval, ill. 2. ökörral szántani. A barázdát *fogatásnak* is hívják (egy kerületi lánchban van 40 fogatás).

A kasza.

A kasza *nyakát* a *nyélre* egy karika erősíti: a *kaszakarika* (*c*); e mellett van a *kaszaék*. A kaszára derékszögben hajlik a *takaró*, amely a gabonát rendre dönti. Ez a kaszanyél végére a *madzaggal* van erősítve. A nyél közepe táján van az *öregkacs*.

2. Tájszók.

a) Főnevek.

apacsúr: rúd (halász-szó).

ándung: természet, furcsa tulajdonság (*Ha éccé ojan ándungja vót, hogy nem birt magának parancsóni. Hát ha néki av vót az ándungja*).

bab: gyíkbab, fehér b., sárga b., kőszínű b., lapos b., vajbab v. zöggýibe való b., mégybab, tarka b., apró b., kódökös bab (a hajlásában kis piros petty van). A babfőzelék neve: *törvebab*.

banda: társaság (*Gyerünk a bandába. De nagy banda vót ott*), nem rossz értelemben.

bara: állóvíz (posványos).

békateknyő: kagylóhéj.

borsó: lófogú b., cukorborsó, evergli b. (korai), velőborsó (nagyszemű). A nagyszemű borsóból készült főzelék: *bagóca*.

bosztány: veteményes föld.

bosztányos: kertészkedő ember.

budár: vincellér (Ó-Becse).

bübjajos embər: kuruzsló.

cigá^aharmat: dér.

csáté: sás.

csézijó: jóskönyv.

csigér: v. *kapázstor*: úgy készül, hogy az első lefejtés után vizet öntenek a forrásban levő édes tőrkölyre s az megforr.

csík, *csíkvíz*: állóvíz.

csörge: forgácsfánk.

csücs: szöglet, sarok, csücske vminek (pl. *kislajbicsücs*, *kendőcsücs*).

esenc: ecetszesz.

fehérleves: tejfölös leves.

fértá(j): a) $\frac{1}{5}$ liter (*Éty fertá téfől*) b) = $\frac{1}{4}$ év (7 forintot fizettem éty fertájra).

fonyatos kalács: fonott kalács.

forsik (< *vorschrift*): rend, sza-

bály (*Am má megín valami úy forsik. Hád biz ef forsik*).

fölötő: minden fölső ruha.

fölöstököm: reggeli.

gilicetüsök v. *szervián tüsök*: szerb tövis.

gölöncsér: cserépedényárús.

gubi: kubikos munka (*Mind odavannak gubin. Gubira mēnt*).

gyár: gőzmalom (*Mék a gyárba*).

gyēp: mező (*A gyēpēn vót tűz*).

gyútó: alágyújtó (*Hozzá be ēty kis gyútót*).

hajfonyó: pántlika.

halfajok: *büco* (fehér színű hal, megnő 7 kilósra is), *ilona* (apró zsíros hal), *lúki* (keszegfaj), *suszterkölök* (fekete belsejű, fehér színű, megnő egy kilósra), *szabó* (keszegfaj).

harmados: aki a földet a termés harmadrésze fejében műveli (*Ojan kényes, mintha Ferenc Jóskávâ vóna harmados*).

heptike v. *mejbetekség*: tüdőbaj.

hívó cédula: meghívó (báli).

ideál: szerető (nem plátói!).

isling (< *Schlinge*): vékony madzag, melyből hurkot készítenek a halászok.

istennyila: fillokszéra (Ó-Becse).

istória: meséskönyv.

kila: házi mérleg (van *tányéros* és *csüngős kila*).

kilátás: kinézés (*Kilátásra 35 éves lehet*).

kislajbi: mellény.

kolēga: pajtás (a lány is *kolēga*-nak mondja a pajtását).

komédija: a) mindennemű látványosság, valamint ennek a helye, b) zavar, baj, (*Naty komédijába vagyok vele*).

korozsma: keresztanyai ajándék (ruhaféle).

kóta: dallam (*A kótája isz szép*).

kötés (kukoricakötés): a szárnak az a része, ahol kinő a kukorica. [ért a víz].

kötöszködés: derék (kötöszködésig licider: sintér. Csintalankodó gyereknek is mondják: Nē ugráj má te licider.

lőheverés: olyan hely, ahova a ló belehentergett (a babonákban van szerepe).

masina: cséplőmunka (Hittak masinára. Masinára vótunk).

mánia: rossz természet (Ojam mániájú, hogy még a maga gyerekit sē tűri. Hát má neki ojam mániája van).

mátka: szerető (nem jegyes!).

ménés: járásmód (Épp ojam ménésű, mind az apja. De furcsa ménése van).

misling: csalamádé.

móva: mindenféle olyan munka, amit az ismerősök együtt ingyen végeznek, mint a fosztókában szokás (Móvát csaptunk. Vótunk móvába).

nagylajbi: bőrbélésű, rövid téli kabát.

nótázsgép: fonográf.

páka: a gyékénynek megtaplósodott szára.

pandaj: padlás szöglete (Eriggy a padlásra, ott a pandajba mēktandlod).

pócüresztő: kenyérpusztító; a gyerekek tréfás neve: Ne, te pócüresztő!

répéz: révpénz, a révész díja.

rész: részért föl vállalt aratómunka (Hazagyüt má a rézbű. Okossab lét vóna, nē ment vóna abba a kis rézbe).

részes: olyan aratómunkás, aki részért dolgozik.

rosszak: rossz lelkek, rossz szellemek, babonás értelemben (A kímányen gyűttek be a rosszak).
slajer: fátyol.

szaladás: a 48-as forradalom (Szaladáskó vótam 15 éves).

szárasztésza: főtt tészta.

szégyen: tisztességerzet (Az én időmbe tőp szégyént tuttak a lányok).

szó: a) a nóta szövege (Nem tudom a szavát. Éfelejtettem má a szavát). b) = nyelv (Sēhossē tuttam a némēt szót mēktanáni.

Sokkâ könnyebb a tót szó).

test: penis.

törés: a) = seb (pl. lábon a csizmától); b) = kukoricatörés ideje (Nem gyün haza törésig).

trigó, trigólevés: gyapjából kötött kis téli kabát (Péterréve).

újhitű: nazarénus.

undercik: kis rövid téli kabát (Péterréve).

ustoros: aki a szántásnál a lovat a barázdába vezeti.

vakarék: sikerületlen gyerek.

vas: vasaló (van szenes vas, téglás vas, gömbölű vas).

vásár: zenebona, rendetlenség (Nē csinájjatok ojan nagy vásárt. Juj, mijen vásár van itt!)

vasárnapló: ünneplő ruha.

vászonzafék: tiszta fehér vékony cserépedény. [versit?]

vers: nóta szövege (Tudod-ē a vető: szántóföld, pl. csíki vető (Péterréve).

b) Melléknevek.

Lelki élet fogalomköre.

babaruha-eszű: hóbortos.

balkezes: tolvaj természetű.

busztor: ügyetlen.

celecula-eszű: hóbortos.

csajbókos: félbolond.

fénadrág: félbolond.

gálánt: gavalléros, bőkező.

gyáva: ügyefogyott, gyenge, tehetetlen.

hejtelen: pajkos, rendetlen (*Ejnye de hejtelen vagy*).
hódos: bolondos.
hóbörtös: hóbortos.
jámbor: félkegyelmű, nehéz fel-fogású, csendes buta.
kajbókos: a. m. csajbókos.
könnyű elméjű: bolondos, hóbortos.
kósza: csavargó természetű (*Az ojan kósza asszony*).
kícos: nyalka, hetyke (*Áj de kícos!*).
kíváncsi vmire: cupidus alcs rei (*A terhës asszom mindênre kíváncsi. Nem kíváncsi a legi-nyëkre*).
lackos: lusta.
magánakvaló: emberkerülő, zár-kozott.
málé: mamlasz.
nagy erkölcsű: hirtelen haragú.
nagymérgű: epés, ingerlékeny.
natytermészetű: lobbanékony, hirtelen haragú.
ócska: haszontalan, semmirevaló (*Ócska embër vat të hallod!*).
pallérozott eszű: értelmes, világos eszű.
pupák: mamlasz, kis buta (*Jaj te kis pupák*).
sogbeszédű: bőbeszédű, beszédes.
srófos eszű: agyafurt, ravasz.
szapora beszédű: beszédes, fecsegő.
szëmes: élénk, mosolygós (*Szëmes kis lán*).
szentës: vallásos (nem: álszent!).
tökéletlen: bolondos.
utolsó: alávaló, hitvány (*De utolsó embër kë hajja-ë*).
vizsla: eleven, életrevaló, ügyes.

Egyéb melléknevek.

balog: bal (*A balok kezivë fokta bandzsúr*: kancsal. [meg].
búbás: búbos (lúd).
csámpás: a vers, ha sántít a méret, ha rossz az ütem.

érdemës: valamirevaló (*Nincs valami érdemës gyümölcs az egësz pijacon*).
gacsos: görbelábú.
gavalléros: mulató, legényes (*Te tucc ëty pár gavalléros nótát*).
girgincs: sovány.
heptikës v. mejbeteg: tüdőbajos.
hërës: jó (*Nem valami hërës gyerek. Nem valami hërës termésünk lëssz*).
jelës: szembetűnő (*Könnyű mëk-tanáni, nagyon jelës helën van*).
jóállású: Jóállású torom. Jóállású kis lán. [asszony].
kész: 25 éves korára kész vén-leves: hosszú lérë főzött (*Leves csuspajz*).
madárhúsú: sovány.
majzos: maszatos, piszkos.
micurka: nagyon kicsi.
nagyételű: nagyétű, falánk.
nagyvérű: vérmes, tüzes (*Të nagyvérű vagy, az urad mëk kisvérű*).
ntszam: gyatra, silány (*Nëszam mestër. Nëszam színház*).
ódalas ház: amelyiknek az oldala az uccán van.
öre kukurica: érett (ellentéte: gyënge k.).
picurka: nagyon pici.
plënygyuha: piszkos, lompos (ruha, asszony stb.).
puruttya: hitvány, silány (ember, tárgy stb.).
rusnya: ronda.
számos: An nem számos (= nem számít).
szent zsidó: ortodoxsz.
tökéletës: kifogástalan (*A szöló nem lësz tökéletës az idën. A dënyye má nem tökéletës. A rëggeli tej sosë ojan tökéletës mind az esteli*).
való: a) = illó. Nem való este a kapuba koncsorogni. (*Ejnye öcsëm, Má mëksë való az öregebre a*

nyelvedet nyútogatni). *b)* = cél-szerű (Nem való má fürdeni. Nem való ijenkő kalap nekü járni).

vastag: terhes.

vékonyképű: sovány arcú.

zséndült bab: félig érett.

zsurmó: nagyon kövér (gyermek).

c) Igék.

apad, megapad, összeapad: soványodik (*De összeapatt!*).

árénddl: bérben bir.

árláz: lármáz (*Né árlassz!*).

árt: *Te is oda ártod a gyerekek közé magadat, te vén számár!*

atrecol v. *atreszol*: címez (levelet).

avizál vkit *vhova*: beajánl, protezsál.

bazslál: fürkész (*Mit bazslász má megí?*).

beáll: cselédnek megy (*Maj csak észre állog be*).

beállt: cselédnek adja lányát (*A Dónerékhöl állította be a lányát*).

behúz: becsap (*Csúnyám behúzott az akasztanivaló*).

beiratkozni: a paphoz menni jegyesek gyanánt (*Ténnap múlt 9 esztendeje iratkosztung be*).

belehevül: *Belehevül a beszélgetésbe az embér*.

bemmarad: beveszik katonának (*Ém bizon nem szeretnék bemmaranni*).

bojgat: háborgat (*Né bojgas most, nem látod mennyi dógom van!*).

botramoskodik (éjjel): mászkál (*Mit botramoskocc it, nem birok alunni*).

cihog: vihog.

cikkázik: szaladgál (körjáték: egy kiáll a középre, a kör szétszalad, s akit a kergető megfog, az fölvaltja).

csempész: lop (lábas jószágot).

A szomszédba csempészték az éccaka).

csupáni: verni.

dángubázik: munka nélkül lézeng, tétlenkedik, pl. a részesek dánhugáznak, ha esik az eső (*Édánhugásztuk az egész napot*).

écsattan: explodál (pl. az üveg befőzéskor).

éfordít: elferdít, elcsavar (szót, értelmet. *Nem kő minygyá éfordítani az embér beszéggyt*).

éhagy: elhanyagol (*Szép láⁿ, kár hogy úgy éhaggya magát*).

éhandrikáni: elhadarni (pl. misét a pap).

éhúz: táncra kér (*Én a Viktust húsztam é*).

ékap: elkapkod (*Ékapták az almát, mihánt kivitem*).

ékendöz: eljegyez.

eláll: cselédnek megy vkihez.

ellenez: szid (*Nagyon ellenzi a zsidókat*).

érküzik: ráér (*Nem érüzik most*).

fabuláz: meséket mond (csak az öregek ismerik).

fájlal: panaszkodik, hogy fáj

(*A karját fájlajja. Mindék fájlajja a gyomrát*).

faszol, kifaszol: verést kap (*Erecs csak haza, maj faszolsz. Nagyon kifaszót a bétvár, azé bög*).

fattyazni: a fattyát leszedni pl.

a kukoricának (transitiv).

fogni: a) = vállalni vmi munkát (*Sokat foktak = sok végezni valót vállaltak el. 30 forinté fokta fő az iskolát = vállalta el az iskolaépületben a munkát*); b) = fogadni, látni (*Nagyon szivessen foktak. Mink akármikó szivessen fogjuk kédet*).

fókel: megdagad (pl. a kéz az ütéstől v. csipéstől).

főlokosít: fölvilágosít.

főlokosodik: fölvilágosul, rájön vmire (*Ém mők csak most oko-*

sottam fő, hogy éhibásztam a levelet).

fölostökömöz: reggeliz.

gubiz: kubikol.

gusztál: csúfol, gúnyol (Nem meri az almát a piacra vinni, aszonygya kigusztájják, hogy ojan zód. Nē gusztálódj má mindég. Örököszen gusztájja az embért).

gyanuskodik vkire: gyanakszik. (Ém még most is ára a cigány-asszonyra gyanuskodok, hogy av vitte é).

hajhász: nagyon keres (Tejet hajhász).

hejtelenkédik: csintalankodik.

hozzámén: hozzáígérkezik a lány a legényhez. (Ez még csak eljegyzés, nem házasság. Megtörténik, hogy nem az a legény lesz az ura, akihez hozzámént!).

igazít vkit vhova: útbaigazít (Ére igazított egy ember, hogy it lakik a kántor úr).

kaccsazni a szőlőt v. dohányt: a sarányját levágni.

kanvarít [így!] (nincs irod. egyértékűje. Ojan szép nótát kanvarít, hogy no! Ojan jó vacsorát kanvarítottam, hogy a kiráj is megéheti. Kanvarítok jó szármát).

keres: pöröl (Kerezs bennünket).

kever (be-, lé-, el-, összekever): bepiszkol pl. (ruhát).

keveredik: a) = jut (No csakhoty hazakeverettünk. Kikeverédēt má a nap a felhőbű). b) = keletkezik (Minygyá plétuka keveredik).

kiad: elrendel (A plébános úr kiatta hoty hónap nem szabad dógozni, mer ünnep van.

kicsíp (átnemható): kicsípi magát (De kicsípté!).

kigyün vkire vmi: kiderül, kisül (Kigyüt rá, hol lopott).

kikeres: kipuhatol, kinyomoz (Maj kikeressük akárhogy is hoty ki vót).

kinyílvánosodik: kiderül, kitudódik.

kipörsög: a bőr a melegtől (Mint kipörsögött a nyakam a melektű), pörsenés támad rajta.

klípol: ver, dönget (lökkípol pl. karót; agyonklípol vkit).

kószafaszál: kószál, bitangol (Ördög bújom belét, hun kószafaszász mindég!).

kosztol: eltart, élelmez (Tám maj ingygyen kosztollak!).

kratyog: kvartyog (a béka. Gyereknek is mondják: Nē kratyog mindég!).

lát: Jó lesz má hazalátni hékás. = hazajönni.

lédíbol: összehány (Lédíbóta az ágyat).

lédrimbol: letapos (pl. vetést).

mëggombásodik: megpenészedik (pl. a túró).

mëggyegyz: vmi jélről v. tárgyról észrevesz. Mëggyegyztea kapurá, hogy vót it valaki).

mëkhibádzik: megháborodik, megbolondul (Utóp csak al lét vóna a vége, hogy mëkhibádzott vóna).

mëkkukul: megnémul (Tám mëgvaty kukáva?).

mëkszaporodik: gyermeket szül (Ahogy mëkszaporodott, tanákosztam vele az uccán).

mëktetejéz: jól tele rakja az ürmértéket, edényt a kofa (Mék csak mëk sē tetejézi?).

mëktokonyáz: fejbever (Jó mëktokonyászták).

mond: a) = gondol (Úgy esett a jég, aszontam mim be veri az ablakot. Má aszontam összedül a ház). b) = a nóta szövegét mondani, dalolni nótázni (Mond má Csöre. E is úsz szép, ha többem monygyák).

mókázik vmivel: babrál, tesz-vesz
(*Öregapám valamivê mókázik
odábe*).

nyarvog: nyávog (Gyerekeknek is:
Nê nyarvog má).

osztozik: veszekszik (*Nê osztozza-
tok má*).

öntöz (tréf.): bort iszik (*Öntöz-
zünk êk kicsit*).

összegyün: összekap vkivel (*Na-
gyon összegyűtt a szomszég-
gyávâ*).

összekavarószik: összevesz (*Össze
vannak kavarózva. Összekava-
rósztak má*).

összemókol: hevenyében jól-rosszul
megcsinál, elhamarkodik (*Ejnye
de összemókolta kê*).

összevegyelédik: viszonyt kezd
(*Űn nézëm, azok is összevegye-
lettek má*).

összeveszekszik: összevész.

picsog: pityereg.

pilkáz: kavicsdarabokkal játszik
(*pilka* = kavics v. cserépdarab,
amit a gyerekek játékra hasz-
nálnak: 5 db. pilkát a levegőbe
hajigálnak s iparkodnak mind
félkézzel elkapni, még pedig
lefelé fordított tenyérrel).

rápuffant: rágyújt (*No puffan-
csunk rá*).

repög: röhög (*Repög, mind a fa-
kutya*).

rusnyít: csunyít, piszkít (*Ojan
cudarok ezek a malacok, annyit
rusnyítanak*).

sattyog: csoszog, lassan megy.

séfindál: mászkál, ténfereg (*Mit
séfindász má mégin*).

sivít: sír (*Sivít éhen a kizsgyerék*).

sutyog: Mégárátt a víz, oszt sutyog
át a tötésén.

slattyog: a cipő v. papucs az
ember lábán, ha nagy.

szaval: zajong, lármáz (*Ugyan nê
szavajjatok. Szaval a is*).

tanákozik: kerül, akad, előfordul
(*Tanákozik baja az embérnek.
A rác lányogba sok szép taná-
kozik. Mindék tanákozik ojan
huncut*).

tér: fér (*Nem tér má bele több*).

tökéletlenkedik: rendetlenkedik,
rossz viccet csinál (*Ugyan nê*

tör: masszíroz. [*tökéletlenkégy*]).

uzová: folytat (*Kinek mi a mes-
tërsége, aszt uzovájja. Mos má
még asz kezdi uzováni, hoty
három napik së gyün haza*).

vërtyog: nyafog (*Nê vërtyog má,
mê majd éruglak*).

visszavész: visszafogad (*Mégin
visszavëltem a régi szógálónkat.
Hát nem visszavëtte a feleségit
a boloⁿ*).

vitatkozik: birkózik, tülekszik (pl.
két legény a kocsmában).

IV. MONDATTAN.

1. Indulatszók.

Annak minősíthető a nagyon gyakran használt s mindig hangsúlyos *a*, *ë*. *Most ëggy éve ë*. *Ne ë, Julia!* (= nesze ni). *Ez a jó szilva ë*. *A mi kalendáriumungba van, ebbe az idejibe ë*. *Ne ë kis lányom ëty kis kinyér*. *Ára mënt a*. *Ahun gyün a másik a*. *Azon az ágon van, aki ot kihajlik a*. — Bizonykodó, erősítő feleletben: *Van a!* (= van bizony), *Nincs a!* (= nincs bizony). *Lëssz a!*

A *de* indulatszó használata gyakoribb mint a köznyelvben és szokatlanabb kifejezéseket is hallani. *De büdösség gyün onnat!* *De mindnek baja van!* *De záptojásszagot érzék!* *De bajod van!* *A másik uccába jaj de por van!* *De sëmmi kedvem sincs!* — Tagadó értelme van az ilyenekben: *Az ördög de bánnya!* *A ménkü de tuggya*. *De tuggya kê!* *Hát én de bánom!*

A köznyelvben ismeretlen a *dë!* indulatszó. *Dë! indút ki a szölöbe* (= usgye, hajrá).

Nënë = nini! *Nënë mijen sárga má a falevél!* — *Nënëně!* (mindig háromszor) = *a*) nono. *Nënëně, mëg në ijeggy!* *b*) = nini (nyomatékosabb). *Nënëně, má mëgiⁿ kigyukta a fejit!* — *No!* *a*) (helybenhagyás jele) *No isten neki!* *Nem baj no!* *Mindëgy no!* *b*) tagadás nyomósítója: *No nem!* = nem bizony. — *Noszë* (gúnyos) = no hiszen. *Noszë, az is ér valamit!* — *Durr!* = csattanást, puffanást kifejező indulatszó. *Durr hozzá a téglát!* *Dur végig a nádpácává!* — *Áj* = ejnye (csodálkozó) *Áj de kicos!* = ejnye de nyalka. *Ányye* = ejnye. *Ányye de ojam, mind az apja!* — *Ott* = bizony (nagyon hangsúlyos). *Csak oda érünk ot má, hogy itt az ősz*. *Lëhet vagy nyóc óra:* *F.* *Van ot má kilenc is!* *Kê be van káfolva:* *F.* *Nem ott!*

2. Az ige.

A) Szenvedő igék.

Szeretik az -ódik ödik képzésű szenvedőt használni. *Vigyáz, mē megverőcc! Nagyorj jó éválasztódott a gyerek (= jól sikerült a csecstől való elszoktatás). It felejtődött egy bot. Ez a szita kinyérhöl hasznáلودik.*

Közönséges a múlt idejű szenvedőnek a lenni segédige kapcsolatával való kifejezése. *Még lét mondvá, hogy ebédre ot lēgyünk. A Margit nem lét mēkhíva.*

B) Idők.

A jelen idő gyakran pótolja a multat. *Írja az Annus, hogy mijem beteg vót a fogára. Monygya a szomszédasszon, hogy az éccaka tűz vót. Küttem a bódba, a szonnygya, nem mén. Mondom én, hogy it vót! Tē enni akarsz? az gondolom, inni. Mos hallom, hoty férhő ment a Mári.*

Különösen gyakori ez a használat elbeszélésben, élénk beszédben (praesens historicum). *Égyre kérdözēm, mi bajod; nem szól sēmmit. Rēggē ahogy gyüvők a pijacon, tanákozok a sógorommā. Mondom, főzzünk ēty kis tarhonyalevest, a szonnygya, nē. Sosē tudom, mi leli, hát megzabát az akasztanivaló.*

A multidőt néha összetett alak fejezi ki. *Má nekünk is van éveszve pízünk. Egész ē vagyok rula feletkēzve. Láttá, csak ē van feletkēzve. Ki vam mēnve a színe. A végzett multa is van példa: Ém má akkó lē vótam feküdvē, mikó apja hazagyütt.*

A jövő idő valószínűség kifejezésére is használatos. *Ez a Bakoséké lēssz (= valószínűleg a B.). — A fog kapcsolatával képzett jövő ritka s csakis a fiatalok ismerik (az iskolából).*

C) Módok.

A jelentőmód sokszor áll olyankor is, amikor az irodalmi és köznyelv fölszólítót v. föltételest használna. *Hagy viszēm má ki eszt a cele-culát. Nem monta aszt sēnki (= meg nem tudta volna mondani), mibū van. Ém bizom mēg nem mondom, hány*

éves (=nem tudnám megmondani). *No, hotyha én aszt tudom!* (=tudtam volna) *Tudot, ha én nekéd vagyok* (=lettem volna), *êkergetëm* (=elkergettem volna) *az ijen akasztófárávalót pokolba.* *Ha én nem vagyok* (=lettem volna) *ott, hát kitõri* (=kitörte volna) *a nyakát a boloⁿ.* — Igen érdekes ez a példa: *Ha nem vagyok ojan ügyes* (=lettem volna), *mind amijen vagyok* (=voltam), *hát hasraesëk* (=estem volna). — Érdekes volna a német népnyelvet e szempontból összevetni a magyarral.

A fölszólító- és föltételes mód pótolhatja a föltételes mondat kötőszavát. *Në kapjak többet tisz forintná, má së bukok rajta.* *Nem bánom én szomszédasszony, az ingëm ma r a g y g y o m mëk, csak në tartozzak.* *Akármikó më n n y e k ê hozzá,* *minygyá a fõradalomrú beszél.* *Në saj n á n á m csak eszt a tálat,* *minygyá a fejethõ vágnám.*

Az a k a r kapcsolatával fejezik ki a készülõ, készülõfélben levõ cselekvést, vagy azt, ami m a j d n e m megtörténik. *Máma egy gyereg bele akart fullanni a Tiszába.* *Ojam meleg van, hogy mikó gyün ki az embër, el akar szédüni.* *Úty fájt a fogam, hogy má mëg akartam halni.* *Lë akar esni rúla a ruha.* *Ijettëmbe el akartam ejteni a tányért.* *Ez akkó vót, mikó a fõradalom ki akart ütni.* *Ki akar esni ëz zápfogam.* *Most el akartam csúszeni.*

A föltételes mód is fejezhet ki készülõ cselekvést, de ebben a szándék is benne van. *No ém má ënnék.* *Mindég az annya õlibe üne.* *Ment vóna ki az uccára, oszt a kapuba elesett.* *Sietnék, më két órára haza akarok érni.* *Ha legínt lát, a büribül is kibújna.* *Dehogy mënne ki a bëtyár magátú.* — Nagyon sokáig it vót, *úty küttem vóna má haza!* — *Egész nyáron nem ëttünk csirkepaprikást, më ü mindég nem ëhetne csirkét.* *No, elõdzott a bocskorod?* 'sz nagyom mënté vóna!

A fölsz. mód múlt idejét a jel. mód. múlt idejének az alakja (néha a jelen idõ) fejezi ki. *Muszáj hogy észrevët valamit, më nagyon fülel.* *Annyi vót, hocs csag g y ö s z t e m szënni.* *Annyid beszët, hocs csak g y ö s z t e m halgatni.* *Aggya isten, hoty h a s z n á t.* *Ëgyëm má ëk kicsit, hogy në f ö s z t e m hijába.* *Muszáj, hogy valahun jég esët, më nagyon hideg van.* *Hagy esët, nekëm nem verte ê sëmmimet.* — *Ne ëty krajcár, nem kívánom, hoty hijába fá r a g g y* (=fáradtál legyen).

A parancsoló módot sokszor helyettesíti a jelentõ mód formája a m a j d -dal kapcsolatban. *Majd ëmégy!* *Majd ëhalgacc!* *Majd lëüssz!* — Kérdéssel is kifejezik: *Nëhogy lëtënnéd*

aszt a bicskát? — A tiltást parancs alakjába öntik néha: Úgy úgy, csak törd el aszt a poharat! Kevert csak össze! Ugráj csak! — Nagyon kedvelik a tiltásnak ilyen körülírását: Még ne lássalak a falom mászkálni! Lássalak még csak odamenni! Ne monygyam többet! Még ne tuggyam, hogy odacsavaroktá! Még ne hajjam, hogy valamit csinász!

3. Általános alany.

Az irod. és köznyelv használta kifejezésmódokon kívül legközönségesebb kifejezése a *népek* (= az emberek, Leute): *Asz monygyák a világi népek, hoty két szeretöm is van. Úgy gyűnnek a népek, hocs csuda.*

Némelyek értelemben ez a kapcsolat használatos: *némő része. Némő része má hazamént.*

Sokan értelemben *sok járja. Sok nem tuggya mi csinájjon kényességibe. Eggy is lehet alany. Nagyon vitte a létrát eggy. Ahogy ott ugrátak, hasra esett eggy.*

A *hívek* kifejezés szintén olyanforma értelmű, mint a *népek*, csak hogy mindig ismerősökre vonatkozik. *Hod dülőznek a hívek?* (= hogy megy a dolguk, sikeres-e a munkájuk). *Gyűnnek má a hívek.*

4. Számok egyeztetése.

A) Alany és állítmány egyeztetése.

1. Minden nyelvjárásban nagyon közönséges a többes számú alany után az egyes számú állítmány olyankor, mikor az állítmány csak az alany egy részére vonatkozik: *Ezék odahaza és se tart bort. A szerbék sokkâ top tud magyarû, mim magyar szerbû.* Ilyen esetben a többes számú alany tkp. genitivus partitivus értékű s mellette egyes számú alany is van.

2. Viszont elég gyakori eset, hogy az állítmány többesbe kerül, holott az alany formára egyesben van. Csak hogy a valóságban több alanyt gondol a beszélő.

Eggyik a másikanak megmonták, mit hallottak a pijacon. A többi kisasszony összevesztek mind. Rëndessen gyűvünk három-négy asszony eggyütt.

3. Sűrűn előfordul az is, hogy a beszélő kényelmességből elhanyagolja az egyeztetést. *Aki egymást szereti, hü is marad a.*

Ezék a kettő ki akarták várni, hogy mit hoz az uram. Jó termés van, nem tom leszünk-é aki megésszük. Ott osztán összegyűnnek annyi emberek, hos sokan. Kiék ezek a libák?

Számtévesztést is okozhat az ilyen kényelmesség. Nënë, kiültek má a szerelmes párok (= sz. pár!). *Hallod, mink nem jó párok vagyunk.*

4. Sajátságos az egyes számú állítmány birtokképzős többes számú alany után: *Széthullot má annak a csontyiai. A kösségnek is vót ügyvégyei, nekünk is. Szép falu ez a Mohol, igenyös uccájai van nagyon. Ojan szép lányai van, hoty festeni sē lehetne szébbet. Akkora szémei van, mind a díjó. Letjop hal a harcsa, csak az ódalbordájai van, a többi mint hús.*

B) Jelző és jelzett egyeztetése.

Nemcsak a népnyelv, hanem a köznyelv is elhanyagolja a többes számú főnévnek és a mutatónévmás-jelzőnek egyeztetését. Ennek a jelenségnek oka tisztán a kényelmesség. Az eset képzete megelevenül, de már a szám kategóriája nem válik tudatossá a jelzőnél.

Még akkó híre sē vót ennek a fajszlőknek. Új hajtasai van ennek a vesszlőknek. It nevelédtek ek köszt a rácok közt. Évágom ennek a pokrócoknak a végít. Attá ennek a kutyáknak enni? Gyere má verd be eszt a karókat. Ménkü ebbe kutyágba, maj leszédik a gúnyámat.

Hasonló jelenség van ezekben a példákban: *Ojan eggy utolsó cudar népek. Haszontalan egy lányok. Csúnya ety hejtelen gyerekek vattok mind.* Itt az egyes szám analógiája működött: *haszontalan egy lány stb.*

5. Birtokviszony.

Az irod. és köznyelvtől eltérően a következő szerkesztésmód dívik:

Nem elég a kéték pézük ára (= arra). An nem a kétég dóguk. Idegyüttünk a maguk házukhol. A biróék házuk előtt. A Fista bácsiék tanyájuk. Megélék én a magam keresetembü. Szép ajándékot kaptam a nevemnapomra.

Az irodalmi szerkesztésmód ritka.

A többszörös birtokviszonyt így fejezik ki: *A Borcsának az urának a testvérje.*

6. Határozók.

1. Helyhatározó.

a) Hol kérdésre. *közt* névutó helyett *-ban* *ben* ragos határozót használnak ilyen példákban: *A rác lányogba sok szép tanákozik. Parazdba széb nekem a kövér láⁿ. Még nem láttam ijen rosszat kicsibe (= gyermekben). Ebbe a szilvába van ám sok kukacos.*

-n rag sajtóságos használata: *Vam még csikó a ménesen* (Nd.).

-ról ről rag: *Lábrú fázik még lekkönnyebben az embër. Lekszerü (= legszélről) vót két kofa.*

-hoz höz: *Ëgy lánya má férhön van.*

-ra re: *Oda vótunk Moholra. Masinára vótunk (= cséplő-munkában).*

Régiesség: *-t* képző van egy helyhatározóban: *helëtt. Nagyon szabot helëtt van ez a fa. Három helët be van neki szaggatva a feje.*

Szokatlan az át hol? kérdésre felelő használata: *A fiákeros át vót Moholon.* *delegy: atka át voltan Pundán! de megly*

b) Honnan kérdésre.

-ból böl rag közöl névutó helyett: *Rá kerüt a sor, hogy most má magyarbú tēgyenek bírót.*

Hazulról helyett *innenhazú* kifejezés használatos.

c) Irányjelölés. Kedvelik a *-nak nek* ragot: *Viszi világnak a szél. Napnyugotnak öntöttem a vizet. Az új vasut maj egész Topojának mén.*

Pleonasztikus alak: *fölig (= föl). Még ide fölig ért, emonta vaty hacó.*

Szokatlan határozószó: *ëgyëphova (= máshova).*

2. Időhatározó.

A nap szó, különösen összetételekben, nagyon gyakran rag nélkül fejez ki időt, különösen mikor és meddig kérdésre:

Még ünnepnap is dógoznak. Még akkónap évesztettem. Ëty szép nap csak kapta magát, odébb át. Mëglët három nap. Három nap keres néha húsz pëngöt. Ën néha két nap së eszek ëgyebet mind ëty kis levest. Nem ëvëtt szëgiⁿ két nap. Mëktartott három nap. Nekünk ëty kinyér három nap së ëlëg. Két nap vartunk rá.

a). Mikor kérdésre. *Elsőbb* = először. *Elsöp fázok, asztám még oj melegem van, hocs csuda.*

-t képzőt is hallani egyes szavakban: *elsőbbet, későbbet.*

A szentek nevei -kor raggal dátumot fejeznek ki; ezenkívül egyéb ragot is felvesznek: *Lucakó, Lucátú fogva, Pétér-Páltkó, kisasszonkó, Szent Istvánkó, kisasszoⁿrra, Szent Isváⁿrra* stb.

-ba ragos határozószók: *mikoriba* (= mikor); *mikorjába; mütkorába; eleibe* (= eleinte).

-n ragos időhatározók: *héd dërëkon* (= hét derekán). *Má nem világosan gyünnek* (= nem érkeznek meg naplemente előtt). *Öt óra tájon. A tavaszon* (= az idei tavaszon); *az ősön* (= a tavalyi ősön). *Kicsi korán, naty korán* (= korában).

-val vel rag: *Hüvössé indútunk Moholra. Sütötté értünk haza.*

-ra-re is képez mikor kérdésre felelő határozót. *Én nem lészék ithon kisasszonra. Kisasszoⁿrra mulatunk, legínyék. Nálunk Szent Istváⁿrra vam búcsú. Maj ősre fizetëm a többit. Ém most nem csinátatok kerítést, maj tavaszra.*

-kor rag. *Mijenkó szoktatok főkëni? A müt pijackó* (= piac idején) *vëttem.*

b) *Mióta* kérdésre. Sajátságos kifejezés: *régebb úta.*

c) *Mikorra, meddig* kérdésre. *Akkorára, mikorára* (= akkorra, mikorra). *Ot marat biz a pizünk örökössen* (= örökre).

3. Módhatározó.

a) **Ragtalanok.** *Eb bisztos nem jó; ab bisztos job lesz. Èty-kettő megvót az egész mise* (= hamarosan, gyorsan). *Mentü savanyább, anná jop szeretëm.*

A fosztó képző nagyon sokszor szerepel módhatározó ragként. Ez különben eredetibb használat a ragozottnál. Pl. *Fóralatlan issza a tejet; mesztelen van; mesztelen mënt ki az uccára a szëmtelen.*

b) **Határozószók.** *Jobban* = inkább, többnyire (*Ük jobban csak estefelevannak otthon. Szöke jobban, mint barna* = inkább szöke). *Legjobban* = leginkább, legtöbbszörre (*Estefelevan egy kis árnyék*). — *Igën, igëncsak* = körülbelül; többnyire (*Igën ëccërre feküttünk gyerekkágyat. Igën észokot veszni* = többnyire. — *Az öregék igën csak othun vannak nyáron is*). — *Èggyátajján* = egyáltalán. *Vëkkép* (= végkép) = sehogyse, egyáltalán (*Ezt má vëkkép nem akarta mëgengedni. Áru vëkkép*

nem tudot sémmit). — *Letinkább* = legalább (*Maj nyakon vellek, akkó letinkáb lesz mé bögni. Am má nehezen igaz, én letinkáb nem hiszem*). — *Écceribe, hirtelennyibe* = nyomban, azonnal; hamarjában (*Të ugyan kiszótá hirtelennyibe*). — *Igenyěst* = egyenesen (*Igenyěst lopni mént*). *Összevissza, mindösszevissza* = mindössze, csak (*Összevissza 3 krajcárom van. Tíz forintot kaptunk összevissza*). — *Égymásután* = gyorsan, tüstént (*Rám parancsót, hogy írjak egymásután. Na, egymásután, vöd má fő a kabátod!*). — *Égy részt* = tkp. (*Égy részt minek is vigyén enni valót, mikó innen is pízé viszi*). — *Égyremásra* = átlag (*Húsz forinté vöttem egyremásra a ludakat. Nyóc krajcárba van egyremásra a dínnye*). — *Hamarébb* = valószínűbben (*Hamarébb égyüvök, mint nem. Leghamarébb a Vëca lëssz* = legvalószínűbb, hogy a Vëca az). *Lekhamarébb a kocsmába lesz*. — *Karonfogvást mënni*. — *Bajossan, nehezen* = aligha (*Am má bajossan igaz. Ű most nehezen van odahaza*). — *Égybe* = együtt (*Sok rokonság van ott égybe*).

c) -ra re ragosak: *Éggy-kettöre* = hamarosan (*Csak éccé essën az esső, a nyár ëty-kettöre ëmulik. Mëkszárad az ëtykettöre*). — *Rátákra fizetünk, úgy éggyesztünk*. — *Mógygyára* = szerint, -ként, szokása szerint, szavajárása szerint *A Feri módjára én së tuttam magamrú sémmit. Szomszédasszom mógygyára* [= mint ő szokta mondani] *Pestre kéne vinni mindën csirkét. A maga mógygya szerint* (= mint maga) *lësöpröm én is*.

d) -tól től ragosak. *Kësztü* (këztül) = kéz alatt v. másodkézbül (*kësztü vënni, kapni, hozzájutni, stb.*).

e) -ért ragosak. *Drágáé vënni, csináni, kapni, dógozni stb.*

f) *Igenevek. Éfakat ríva. Maj mëkhaltam v. maj mëkpukkatam* nevetve. *Nem is tudom, hogy is esik ak kimondva* (= hogy mondjam). — *Úgy esik mondva* = tudniilik, azaz, helyesebben mondva (*Mëgjegyëzte a kaput, má úgy esik mondva, mëglátta, hogy ki vót nyitva. Szemíddombon esküttek, má úgy esik mondva, csak úgy összemëntek*). — *Tudván tuggyuk, hogy mijen*.

4. Mértékhatórozó s fajai.

a) **Ragtalan:** *Csuda* = nagyon, roppant. (*Csuda meleg van. Csuda szereti a cukrot. Meszelünk csuda. Csuda bolondulnak utána a lányok. Csuda ëttük a halat. Csuda randa jószág a légy. Csuda jó vót. Csuda hasznát* [= használt]). — *Rémisztő meleg*

van. Iszontató meleg vót. Borzasztó ide süt a nap. — Nagyon szép keves (= kevés) vót rajta. — Jó fejjé nagyobb. Jó kövér. Jó agyasfejes (= tömzsi) embér. Na em má jó piszkos. E is jó ronygyos má. Jó büdös ez az árok is. — Csupa, teljesen, egészen kifejezőmódjai: Tiszta zödre vót meszéve. Tiszta sár a ruhám. Tiszta atta ősz [haj]. Csupa ojan, mind az annya. — Egy lucsok vótam, mire hazaértem. És sár vót az egész szoknyája. Egy vér a kezem. Egy víz vót az egész ucca. — Mind bepiszkótad annya kötőjit. Nem mind összaszakatt a szoknyám! Mind főkét (= megdagadt) az ábrázatom a fokfájástú. Egéssz este felé gyüvök vissza.

Körülbelül kifejezőmódjai (mind hangsúlytalanok). Egy: (Van egy, öt esztendeje. Van egy kétszáz lánc függye. Vam má egy hetven éves. — A is van egy hetven körül [körül]. Egy három óra alatt odaértünk. Egy tíz kilóvá könnyebb. Vót má egy tíz óra mire odaértünk). — Valami (Valami nyóc forint lehetett. Évesztöttem valami húsz krajcárt. Vót ot valami száz embér is). — Olyan: (Olyan két kilós harcsát vött. Ojan két óra tájon. Ojan hajnalfele lehetett. Ojan fé három lehetet mikó hazagyüttünk. Léhet ojan három éves. A fejem ékezdét zúgni ojan harmadnapra.

b) Tárgyragos határozók (átható igék vonzatának analógiája). Ijenfurmát apatt a víz. És szemet sē fáj. Egy morzsát sē nem aluttam. Nem vótam én Zéntán enné többet. Egész napokat évót it néha. Nagyon keveset vagyok othun. Eleget (= elég-szer) bolondá tetté má. Eleget vagyok én a napon, az a baj, hogy nagyon is sokat vagyok. Még én sē sokat vótam ott. Sokat vót nálunk. Mit vótam én itt?! (= mennyi ideig). Eszt egy picit (= pici időre) átviszēm.

c) -n ragos határozó. Szépen = jócskán, bőven (Most nekünk is szépen van kukuricánk. Van-ē szépen a tē szőlőtögbē? Az idén szépen termēt búzánk. Van ott isz szépen minden).

d) -ra ragos. Tisztára = teljesen (Tisztára megétték a malacok. Mire hazagyüttünk tisztára vége vót. Tisztára oda van szögíⁿ).

5. Okhatározó.

a) -ra re ragos. A betegség, szenvedés fogalmának kifejezői többnyire evvel a raggal képezik az okhatározót, pl. beteg a fogára; panaszkodik, szenved, rí, jajgat a gyomrára,

fejire stb.; nem alszik a fogára, fekszik szegény a torkára. — Az irodalmi nyelv nem igen ismeri az ilyen kifejezésmódokat.

b) -ról ről ragos. A gyógyítás, kezelés fogalmának kifejezője (*Mirű iszod eszt a medecínát? Hasfájásrű. Mindērrű hasznájják a fokhajmát, de gondolom, nem használ annyirű.* — Ezek analógiájára aztán: *Mirű jó ez a nat takarítás?*

c) -tól től ragos. *A rácoktű nem merteg gyűnni (= miatt).* — *Muszaj vót fizetni a sparhettű az adót (= -ért, után).*

6. Állapothatározó.

a) -ba be ragos: *Zöggýibe legjobb a bab. Zöggýibe való bab (= zöldbab). Én a gyümöcsfélít csak frissibe szeretem. Zöggýibe lészötték az almát, nem tom ki vészi még. — De jó is a látý kinyér melegibe.*

b) -n ragos. A z o n névmással: *Azon főrön észí az ételt. Azon sürűn émérík a bort. Azon éhessen neki ál (= állt) dógozni. Azon fárattan indútunk tovább.* (Ragvesztés van ebben: azom mód).

Sivít éhen a gyerék. Nekem sincs ám kedven éhen dógozni.

c) -nak nek ragos. *Kicsinek én is rosز vótam, aszongyák. Az ém Margitom kicsinek csuda rosز vót. Lánnak bánáti vótam. Legínnék az én embérem is elég mulatós vót. Aki rosز legínnék, rossz az embérnek is (= férfikorában is).*

7. Vegyes határozók.

a) -ba be raggal -ul ül, gyanánt értelmet is fejeznek ki: *Éfogatta 50 kilóba. Nem akartam évēnni étý kilóba. Ek két literbe van adva. Adot fé kilóba étý kilót is.*

b) -ul ül rag régies használata gyanánt, -ként helyett: *Ború nem ojan jó elanni a szőlöt, drágábban esik szőlőjű. Búzáu, lisztű, tejű, vajű stb. venni, adni, kapni vmit.*

c) -nak nek ragos eredményhatározók: *A csuspajzot má éfordították (= elferdítették) főzeléknek. Egisz halálnak vát (= közel volt v. van) a halálhoz.*

d) -bul bül rag: *Örögbű hagy (= örökségül). Örögbű van nála (= örökbe fogadta). Örögbű venni, foganni vkit.*

Tekintethatározót is fejez ki néha: *Nem vagyok szükségbe hajmábű, csak másbű vónék ojam bőségbe.*

e) Érdekes a -ra használata egy régi népdalban:... *Selëm lajbit csinátasson nekem | Selëm lajbit apró ezüst gombra...*

f) Hasonlításban gyakori a -tól től rag régies használata: *nagyop tülem, erősepep tüle* stb.

g) Pleonasztikus határozóképzés: *agyonra* = túlságosan. *Agyonra égeti az ételt. Má megést agyonra sósztad eszt a levest. Agyonra dícsírte, hogy mijen jó lány.*

7. A főnévi igenév mint határozó.

A főnévi igenév használatában sűrűn találkozunk olyan jelenségekkel, amelyeket az irodalmi nyelv óvatosan kerül, ha magyarosnak akar látszani.

Ráuntam várni. Beleuntam kint üdögelni. Má nekifoktak halászni. Ha az éccé (= egyszer) hozzáfog beszéni, sē vége, sē hossza. Kin vannak rostáni. Hozzáfogot ríni. Lusta még énni is. Azon ehessen nekiád (= állt) dógozni. Na még így összekeverni ruhát sosē láttam. No hád gyerekek sietni kő énni, mer ékésünk. Eszt a ruhát csak nem viszéd ē fürdeni? Van valami énni? Em maj jó lesz tüzēni. Hát jó ez itt üni (= arra, hogy itt üljek benne). — Hideg vam má fürdeni. Vén vagyok ém má a földön mászkáni, fijam. Sütét vam má kint üni. Ki látta minygyá úgy mēkharagunni? Ki hallotta má leves után vizet inni? *Handwritten note: A magyar nyelv és irodalom. Magyar nyelv 1905. 1. kötet. 111.*

8. Kötőszók jelentésváltozása, szokatlan használatmódja.

1. **Akár** = mint. *Akár a selëm, ojam puha a haja. Úgy nész ki, akár egy vénasszony. Út tud povédáni, akár a rác pap.*

2. **Bár** = legalább (néha összekapcsolják a legalább határozószóval is). — *Ennek a háznak van ēty kis eresze bár. Begyühetēt vóna mēkkérdézni bár. Jó jártá bár. Igasz két forint vót, de bár jó vót. Hád bár legalább vëtted-ē valami hasznát? Birtok-ē bár valamit árúni?*

3. **Csak** = a) mégis (hangsúlyos). *Akarhoty kerestem, csak nem tanátam mēg. Csak okos embēr kē Ignác bácsi. Hiába szittam, csak észökött. — b) = úgyis (hangsúlyos). Utób má csak al lēt vóna a vége, hogy mēkhibádzot vóna (= megtébolyodott volna). — c) = de (hangsúlytalan). Ráérnék ēmēnni, csak nincs sēmmi kedvem. Tunnék én urassan éni, csak nincs rá pízēm. — d) = épen (hangsúlyos). Mos má csak úgy híjják űk*

is. Ez a macska hallod-e csak ojam mind a mienk. Csak oda lukattunk mink is, mint tik: nem marat pízünk. Csak út tuggya kê is mind én, mit kérdëzi! — e) = bevezető szó váratlan, meglepő, gyors esemény elmondásában (hstalan). Ahogy ballagok hazafele, csak elëbem ugrik valaki. Kapta magát, csak vágta fõthöl a tálat. Mëgmérgesëdët, csak vágta pofon a másikat. Ha mëkharakszik, csak vágja nyakon az urát. — f) bajos meghatározni jelentését az ilyen mondatokban (hangsúlytalan): Të csak betolakszó mindënhova, vagy köllő vagy nem. Én mëk csak it búsulok magamba. Ű csak most is avvá van, hogy valaki mëgrontotta a kicsijit. Të csak szeretnéd, ha mindënnap ünnepvóna. — g) hogy kötőszóval összetéve praegnans szerkezetet alkot. Csak hogy a guta mëg nem ütött, ojam mérges vótam. Olyan szép, csak hogy mëg nem szólal. Csak hogy hanyatt nem vágóttam ijettëmbë. (Itt tkp. a csak után elmarad valami kifejezés, pl. »az hiányzott, az a hía« stb.).

4. De. Használják nyomatékosításra: Sëmmid, de sëmmit nem láttam. Nagyon, de nagyon rossz kölök. Van ott alma, körte, szilva, de mindën. Szamár vat të hallod, de nagy.

Ki nem mondott gondolathoz füzve: De hun is az a kendő, Uramisten! De hun csavarokhat ijenkő az a kölök. — De láttatok ijet! mind összekarmizsáta az asztalt. — No de csak gyüjjön haza!

Felelet nyomatékosítására: [Van-ë sők szölötök?] De van ám! [Kaptá valamit a nevednapjára?] De kaptam ám!

Látszólagos ellentétekben: Láttam a mennyasszont, de vót azon annyi ruha, hocs csuda. Szívessen fogták (= fogadták) ám, de még a székit is mëktürüték. Mëglátta a lukas kantát, de csak hogy a guta meg nem ütötte mérgibe.

5. Ha ... ha = akár ... akár. Az én uramnak jó akar-hogy, ha sós, ha sótalan az ebéd. Ha söpört, ha nem, a fizetést mëkkérte. Ha gyerek, ha lány, acs csak mind póc-üresítő (= kenyérpusztító). A bagócát lehet ha levesen (= hosszú lére), ha sürün főzni.

Ha = tán, legfõljobb. [Van-ë sok újhitü?] Nincs, ha ëty kétszáz.

6. Hanem = különben. Gyorsan, në kintlógy má, hanem ëvészëm tûled.

7. Hászë (< hát hiszen). Hászë nekëm ics csak szabad ëty kicsit inni.

8. **Hát** (többszörre gyerekek használják) = 1. nem, ohó, dehogy. [*Vigyé amannak is.*] *Hát!* — 2. = igen, persze. [*Van cserépmozsár is?*] *Hát!* [*Kő étý kis rétes?*] *Hát!* [*Észö-ë szilvát?*] *Hát!*

9. **Hogy**. a) Nagyon gyakori okhatározó mondatokban. *Nem észí, hogy ojan savanyú. Azé nem bir halászni, hogy mékfájdút a dërëka. Nem akarok sütni, hogy íjem meleg van. Hogy amal lészitta, hát haragba vannak. Én rám nagyon naty szëm van (= nagyon megfigyelnek), hogy özvegy vagyok. Kigusz-táta az almát, hogy ojan férges. Azé nem kapott az apjátú semmit, hogy avvâ az embërrê összemënt. Mé nem gyütté? hogy esëtt az esső? (= talán mivel esett az eső?)*

b) Időhatározó mondatokban. *Ahogy (= miután) mëkszaporodott, tanákosztam vele. Most hogy (= mikor) aratázsba vót, mëgin nem keresëtt. Hoty (= mióta) hazagyüt, még nem dógozot sëmmit.*

c) Helyhatározó jelentés. *A bíróék ahogy vannak, ot lakik minygyá. Ára (= arra) ahogy mén, mëktanájja kê, ahogy az a sárga ház van.*

d) Indulatos beszédben a következményes *hogy*-ot nagyon gyakran háromszor is elmondják. *Ojam bitang jószág eh, hoty hoty hocs csuda. Ojam mérges vagyok, hoty hoty hon nagyon.*

e) Kérdő mondatokban miért értelme van. *Hogy ijen korán indúsz? Hogy ijen csúnya kendöt vëtté? Hogy ijen későn kezdik?*

10. **Majd**, ha majdnem értelme van, a nem-mel kapcsolatban majdnem *nëm* jelentésű. *Maj nem tuttam mi csi-náni ijettëmbë. A ludaké maj sëmmit së kaptam. — Maj nem tud hova lënni örömibe.*

11. **Már** a) = azaz, helyesebben, illetőleg. *Két, má három forint vót a zsebëmbë.* b) = már mint, tudniillik. *A legöregebbik testvér, má az én édës anyám, lektöbbet kapott. — c) ebben a kifejezésben: má úgy esik. Pl. Okossab lët vóna, në mënt vóna abba a kis részbe, (= résszel fizetett aratómunka) má úgy esik kis rész, më alik kapot valamit. — d) = bizony, ugyan, ugyancsak. Má rossz idő van. Má ot nines (= ott ugyan nines). [*Igaz-ë hitváⁿ kis bor?*] *Má hitvány!* — [*De randa ez az ucca.*] *No má!* — *Én má nem lészëk ojam boloⁿ, hogy aszt ëhiggyem. Má nekëm nem kénc. Má an nem igaz. Má an nem szép.* — e) Hasonló jelentésű ezekben a mondatokban: *Má akár-**

mit beszélsz, an nem úgy van. Má akarki monta, hazudott. — f) Barátságos hangú felszólításban az ige kísérője: *Eregy má, nézd mék, ki zörög. Nézd má eszt a komisz kölköt!* — g) Sűrűn előfordul a még mellett s ezt nyomatékosabbá teszi. *Hát má még éfújja a lámpát a haszontalan! Má mék a szemembe is mer hazunni!* — *Ánnye, tám má még beszéni sē szabad esztán?* *Hát má még az annyávâ is felesél!*

12. **Mert.** a) Bővített alakja mer azé hogy. *Becsukom az ablakot, mer azé hogy nagyon gyüm be a meleg.* — b) = **Ha-** nem. *Nem kakas am, mer aty tyúk. [Ez esteli tej?] Nem am, mer ar réggeli.* — c) = sőt. *Nem bolond a, mē nagyon is okos.* — d) = különben, máskülömben. *Te, este 6 órára hazagyere, mer összetöröm a csontodat. Ide gyere, mē nyakon váglak. Főköccs ám bennünket korám, mē elalszunk. Támazd még aszt az asztalt, mert édül.* — e) ellenvetésben, cáfolatban: *[De nasz számár ez a Jóska!] Mē tē táⁿ okossab vagy! [Az adaiak nagyon aféktának.] Mer a moholiak tán nem! — Mer an nem is mindéggy! — Mē tán tē jobban tudod!*

13. **Mikor.** a) Ellenvetésben. *De mikó keveset van othun! Mikó kevés két embër! — De mikó nem akur gyünni!* — b) = holott, hiszen. *Mé sijacc ojan nagyom, mikó csak négy óra.* — c) mikó csak = valahányszor. *Mikó csak együm, mindék panaszkodik. A szívem is fáj, mikó csak eszembe jut szégiⁿ.*

14. **Mit** szintén kötőszónak tekinthető minek, miért értelemben. *Mit bömbölsz itt! Mit alkudik kê hijába! Ém búsulok[?]?! mit búsújjak?*

15. **Oszt, osztán.** a) És helyett többnyire: (de leginkább csak mondatokat köt). *Gyúk kem má kê, oszt eressze be a tehenet. Te, minnyá elővészem aszt a söprűt, oszt végig verék rajtad. Ára nē mēnny, ot nagy lompos kutják vannak, oszt mégmarnak.* — b) Felsorolásban: *Ot vót a Julcsa, Boresa, még oszt a Viktus. Véttem kinyeret, szalonnát, még osztáⁿ éd dinnyét.* — c) Fokozó értelemben: *Kapott öt lánc földet, oszt píz^t is vitt a házhó.* — d) Ellentétes értelemben: *Tizenötöt kellett vóna, oszt harmincat fizettet^t velem. Mijen kis tökmag, oszt má pájinka kő neki. Csúnya egy lány az a Tēca, oszt férhő mēnt. Mijen szép dinnye, oszt sēmminek sē jó. Tizenhat esztendős sincs még, oszt a lányok után csavarog.* — e) Nyomatékosításra: *Ez oszt legény a talpán! Ez oszt liba! Ez oszt bor! Ez oszt paprika!*

16. **Úgy.** a) = csak, csupán. *An nem igaz, úgy tanáták el ezek az asszonyok.* — b) = oly föltétellel, kikötéssel. *Mink a negyven forintot úgy fizettük, hogy a kert is a miénk legyen.* Csak úgy atthatom oda, ha még máma visszahozzátok. *Aszt a ronygyot úgy (= olyan címen) attá, hos selém. A kerbe út tédd a lábodat, hogy mektokonyázlak (= fejbe verlek).* — c) = olyan áron, olyan drágán. [*Hogy vót a csirke?*] *Úgy vëtem, mind a mútkó.* — *Úgy adom én is, mim más.*

17. **Vagy-vagy** = akár-akár. *Të csak betolakszó mindenhova, vaty köllő vagy nem.*

9. Kötőszókihagyás.

Az adavidéki nyelvjárás nagyon kedveli, s az alárendelt mondatok kötőszavát is szívesen elhagyja. Leggyakoribb a tárgyi, aztán az alanyi mellékmondatokban. Ha a főmondat állítmánya jó, jobb, igaz, aszonygya vagy ezekkel egyértékű szó vagy kifejezés, akkor csaknem mindig elmarad a mellékmondat kötőszava.

Jó vóna, égyünné, në mënnénk magunk. Jobb vóna, në vóna. Okossab lét vóna, në mënt vóna férhöl ijen korán. Kicsit összetakarítom magam, në légyek ijem plënygyuha (= lompos). Job lenne, émúna má a nyár. Legjobb akkó má az ember aszonygya, nincs.

Híttam, nem gyüitt, aszonygya, nincs kedve. Igasz, két forint vót, de bár jó vót. Vigyázz, eleső! — Kő, nem kő? Gyüsz, nem gyüsz? — Aszonygyák, mëkhalt má. Küttem a bódba, aszonygya, nem mén. Nem meri a pijacra vinni, aszonygya, kigusztáják. — Mondom, főzzünk ëk kis tarhonyalevest, aszonygya, në. Az Ignác bácsinak mëgmondhassa, kerestem ténnap. Úgy mëgijettem, gondótam, minygyá ot halok mëg. Ègyre kérdëzëm, mi bajod, nem szöl sëmmít.

10. A tagadás kifejezőmódjai.

A köznyelvi kifejezőmódokon kívül:

a) **nágyon** (igen hosszú *a*-val) = dehogy. [*Tán vásár vam máma?*] *Nágyon!* [*Mëkfázik az a gyerek!*] *Nágyon!* — [*Hátha a palláson van?*] *Nágyon!*

b) **sosë** = nem, dehogy, nem bizony, bizony nem. [*Beteg*

ez a lány!] *Sosë a!* (Nagyon nehéz lehet a] *Sosë a!* — *Sosë tudom mi lelte, hát mégzabát az akasztani való.* — [*sz kê is tuggya!*] *Sosë tudom én. Sosë törödök én vele. Sosë kő nekem. E használatban a sosë szón soha sincs főhangsúly.*

c) *dehogy.* (nyomatékos tagadásban használják, s mind rajta, mind az állítmányon erős hangsúly van). [*Ki az a piros ruhás lány?*] *Dehot tudom! Dehogy mënne ki az akasztani való, ha nem kergetëm. Taj, dehogy mennék oda többet. Dehot töröm ém most azon a fejem.*

d) *hát* (erős tiltakozást fejez ki; különösen a gyermekek nagyon használják). [*Vigyé amannak is.*] *Hát!* [*Aggyá ëk kie cukrot.*] *Hát!* [*Bisztossan te törted be az ablakot.*] *Hát!*

e) *is* kötőszó az állítmány után téve. *Van is mit!* (= nincs mit, t. i. megköszönni). *Vannak is azok most othon! Ér is av valamit! Tudod is tē!*

A kapcsolt tagadás mellett gyakran kiteszik a nem szócskát. *Ëty szikurdumot së nem aluttam. Sosë nem láttam. Ús së nem valami nagyon jó. Mos má a szállásiak së nem ojam buták.*

11. A tagadószó állítmányi értéke.

Ez tisztán népies használat, legjobban el van terjedve a Dunán túl, de elég gyakori az alföldi nyelvjárásokban is. Legtöbbször feleletben fordul elő cáfolatul valakinek az állítására, de sűrűn hallani hasonlításban is.

Még 2—3 éves nem a töke, addig szalmázni kő. [Te annya, ez a vész piszkos!] Piszkos nem, mē fris, csak ëty kicsid zavaros. [Ez a bor nem valami jó.] De ros së! [Szép-ë?] Szép së, csúnya së, amijen lektöb van. No, valami jó nem. Ojam boloⁿ tán csak nem? — Ócsöb nem, mind a pijaci kinyér, de jobb. Na em mék táⁿ ojan së, mind a régi vót. Nem valami jó gyerek, de ojan akasztani való së, min kê hiszi. Szép lán, de ojan nem, mind az annya vót lánnak. Kövéreb nem, csak ëk kicsit vállassabb.

12. Szerkezeti sajátágok.

a) Szeret a népnyelv némely szerkezeteket a lehetőségig megrövidíteni. Ezek aztán állandósulnak és szinte névszóvá, határozóvá lesznek. Így tesz a legtöbb vonatkozó mondatfajjal:

Gyümöcsöt rakung bele, vaty szalonnát, vagy a mit aszt. Vala mit aszt csak kő anni neki. Valahogy úgy mégics csak megindút. Vala mit aszt maj csak keresék a télén is. Úsz szerzőttünk, hogy egy év alatt vagy ameddig addig épíccse fő. Maj égyüssz érte hónap vaty hónapután, vagy amikor a kő.

Hasonló szerkezetek az irodalomban is dívnak, de aránytalanul ritkábbak mint a népnyelvben.

b) Az irodalomban teljesen ismeretlen az a használat, amikor a vonatkozó névmás (kötőszó) s a többi, és így tovább, efféle s hasonló jelentéseket fejez ki.

A pallatrú könnyem bele esik pókháló, mi. Piszok, mi, belerakódik, oszt meggyül. Kő neki a píz dohárta, pálinkára mire. Éty kis almát mit összeszéttem neki. A csutkákat mit kivitem a malacoknak, oszt léfeküttem. Mikó mennék vásárra hova, benéznek éty kicsit a kocsmába is.

Még különösebbek az ilyen mondatok: *Vótak akik, léméntek, üdögelték, beszélgették, mi. Nem vót sëmmit dóguk, a katonák csak heverészték, mi.*

A vonatkozó szó ezekben a szerkezetekben úgyszólván hangsúlytalan; hangsúlya többnyire beleolvad az előtte levő szóéba.

c) **Relatív mondat**tal nagyon gyakran helyettesítenek más mondatfajákat.

Az az egísség, aki mindég jó tud alunni. Lád mijem baj az, aki ijen szeles. Aszonygyák az a naty szerelém, akit mēkharapnak (= mikor harap valaki). Micsoda fekvés az, aki hason fekszik! Többe kerül, aki varat, mintha kisen vënné a ruhát. Akit szinnak (szidnak) sē használ sëmmit. Szép is a katonaelet, aki szereti. Aki nem tunná, el is lehetne taganni. Aki szereti az almát, van itt elég. Aki máma szántani akar, egísz jó idő van.

d) **Kihagyásos szerkezetek.** α) Nagyon gyakori a tárgyi mellékmondat főmondat nélkül, rendszerint olyankor, amikor az ember meglepő dolgot hallott s ez erősen foglalkoztatja figyelmét. Gyakori a *hogy* kötőszó kettőzése.

Hotyhogy a Boglyas ojan sok píszt küdött. Hotyhogy az András mēkházasodott. — Hotyhogy az örek Kasza mēkhalt, hm hm!

Hasonló szerkezetek:

Hogy az a Jani mé nem ír má! Hoty hunnan gyün ez a sog bűdös légy ide!

β) Kedvelt szerkezet a tagadó főmondat állítmányának kihagyása olyankor, amikor a mellékmondat van elől s ez már úgylis érezteti, hogy a főmondat tagadó lesz.

Hogy ép ojan könnyű vóna, nem. Szereték táncóni, de hogy ojan nagyon bolondúnék érte, nem. Hocs csak éty hangot isz szót vóna, nem.

γ) Felkiáltó mondatokban elég gyakran elmarad az állítmány, mert a beszélő mintegy éreztetni akarja, hogy fölösleges volna többet mondani.

De életédbe annyi legyet! Annyi almát az életbe! De ijen randa házat!

Következményes mellékmondatban:

Ém bizony úgy é vagyok fáradva, hogy! Úgy jólak-tam, hogy!

13. Szórend.

Az élő beszéd szórendje az irodalmi nyelvéhez képest nagyon szabad. Ez különben természetes. Nagyon gyakori azonban az a jelenség, hogy bizonyos szórendi sajátságok állandósulnak s a hagyományos formákat kiszorítják. Ezt tapasztaljuk különösen egyes kötőszók használatában, de ép oly gyakran a mondatszerkesztésben is.

1. Az *is* kötőszó.

A gondolatköthető is helye általában véve az állítmány után van. Ámde emellett kétféle törekvést tapasztalunk nála: bizonyos esetekben szívesen megy az egész mondat végére is; viszont nagyon szeret néha a hangsúlyos szóhoz csatlakozni.

a) Sűrűn megtörténik, hogy az *is* nemcsak az állítmányt magát kapcsolja, hanem az egész képzetsoportot, azaz a teljes mondatot mindenestül. Itt tehát az egész mondat névszó gyanánt számít, annak érezzük, s mint egységes névszóhoz kapcsolódik az *is*. Ez a jelenség azt bizonyítja, hogy a mellékmondat tkp. névszó, vagy — mondjuk — névszó-kifejezés, mely kötőszóval kezdődik.

Ez a szerkezet praegnans, mert mindig pótol valami szót. Az irodalmi nyelvben is előfordul.

Má mégis lenne? 'sz megétted, akit most kaptá is. Vettünk má mink, aki nem jó is (= olyat is, amelyik nem jó). Mikó elindultam is lehetét má vagy négy óra.

b) A gondolatköti is gyakran csatlakozik a hangsúlyos szóhoz, vagyis annak a képzetnek kifejezőjéhez, amely legintenzívebb a tudatban. Ez a szórend fölkiáltó mondatokban használatos; az is ilyenkor tkp. nem is kapcsoló, hanem bizonyos érzelmi nyomatékot juttat jobban érvényre. Pl. *Nyakon is ütlek, csak ide né gyere!*

A népnyelv tovább is megy:

De is neveltünk sokat! — Jaj de is jó neki! De is könnyem beszél ké.

Sőt: *Letisjobb, letishamarébb* stb.

c) Föltételes, megengedő, bizonykodó természetű mondatokban a leghatalmasabb képzet (elem) kifejezőjéhez járul:

Asztám mék hotyha szép is vóna, mit érne? Ha csak eggyet is szós meg, kitekerém a nyakat.

Ha tagadó az állítmány, akkor az is a nem után következik:

Csúnyának nem csúnya, ha nem isz szép. Ha nem is hasznát, legaláb nem ártott. Nem baj ah ha töb nem is lesz.

2. A s e m kötőszó.

a) Mint az is, úgy a s e használatánál is gyakran előfordul, hogy egész képzetsoport egy képzet (névszóképzet) gyanánt számít s a s e az egészet kapcsolja. Vagyis itt teljesen eltűnik a mondat összetett volta. Szintén praegnans szerkezet, mert egy szót mindig kilök. Az irodalmi nyelvben is elég gyakori.

Hát biz aszt aki nem látta s e sokat vesztett. Hotyha évit vóna az ördök s e vóna csuda, amijen nyavajás vótam. Ém mikó ojan nagy beteg vótam, s e nagyon köhökttem.

b) Kettős tagadás, kettős kapcsolás. A népnyelvben nagyon gyakori. Képzetfűződés okozza. Pl. *Nem is tudom magam s e < nem is tudom + magam s e tudom.*

Nem is mentem be s e. Nem is hallottam hírít s e. Nem is vót négy óra s e, má talpon vótam.

c) A kapcsolt tagadással kettőssé vált tagadásnak a népnyelvben a gyakori használat folytán n e m i s jelentése is fejlődött:

Mi a mendergös ménkünek az a nat teknyő, 'sz nem tér a konyhába s e! (= nem is fér a k.). — Má avvâ az ész zsákká.

nem l t vóna nehezep s . Hun a f n be keressem, mikó nincs othun s ! (= nincs is otthon). Az gond tam othun sincs (= nincs is otthon). Ha ez a b ty r nem m rges tene mindég, nem v n k t r ijem betek s . Att  ugyan nincs mit f ni s .

3. Az igekötő és az i s meg a s  kapcsolata.

A föltételes, megengedő természetű mondatokban a gondolatk t  is az igekötő és az ige k z  kerül, mert az i s szeret a leghangsúlyosabb szóhoz csatlakozni, azért társul az igek t h z. *H t osz baj am, m k hotyha el is van szakadva?  t ha még ics cs k tam, kinek mi gonygya r !*

Az igek t s szerkezetekben is lehet a nem ... s  -nek nem is jelentése. * gy m g van  reg dve sz g m M ri n ni, nem ösmertem r  s . Ha magam nem láttam vóna, nem hittem vóna   s .*

Az igek t s szerkezetekben is előfordul a kétszeres kapcsolat. *Nem is  rdem s ki s  m nni ijen időbe. Talán nem  zs gy t haza s . Nem  zs szeret k r  s  gond ni.*

14. Sz rendi sajátságok egyszerű mondatban.

1. Szeretik a csak és nagyon h travet s t: *T l n jó ez n a vonaton utazni csak. Kényelmetlen en nek m nagyon. Szép falu ez a Mohol, igeny s ucc jjai van nagyon. Buta nép lakik  t nagyon.*

2. Hangsúly okozta sajátság: *Majd az ördög avv  is vesződik! Majd a fene ott  d gel ebbe a hidegbe! A fene maj megv szi aszt a drága kend t! — K t verset bisztossan az  rzs  tud belőle. Mindég beteg, m  annyira az a t l tönkre t tte. — Hij ba k t v zb  most tok, mégis piszkos. (hiába után rendszert ilyen a szórend!). —  rd g oda vigye, m  úgyis mind gy.*

3. Kérdések, f lki lt sok: *Hogy ijen korán indúsz? Hogy ijen cs nya kend t v tt ? Hogy ijen későn kezdik? — Mennyi ide g  szuszosz m g itt?! — H t nem m n az egész eb d t kid t tte! Milyen a lábod! nem minygyá m sz oszt mosod m g!*

4. Jelző szórendje: Szeretik a s mmi, annyi, ojan névmásokat a jelzett sz  után vetni:

Annak ugyan nincs haszna s mmi. F ze van annyi, hos sok. Van  t gy m cs annyi, hocs csuda.

Vannak azonban sokkal felt n bb jelenségek a jelző és jelzettje elv l s ban:

Mennyit attak segítségét? De sok épusztul ijenkó hal! Csak ev vót it közê bót. Annyit tudunk mink nótát, hos sokat. Sokat lopott má cukrot a bitang.

5. Németesnek tetsző szórend: *Ojan äggy utolsó cudar ember. Ojan äty fösvény asszony ez a Mári. Ojan äty kedves lány. (Vö. dërék ägy lány, haszontalan ägy gyerëk stb.)*

Ez a szórend Budapesten is nagyon általános.

6. Az *ë* kérdőszócska használatáról: Az *ë* szócska a népnyelv és köznyelv tanusága szerint a nyelv újabb fejlődésében lehetőleg a kiemelt, hangsúlyos szóhoz simul.¹ Ez a jelenség nagyon természetes, mert ami a leghangsúlyosabb a kérdésben, tkp. arra vonatkozik a kérdés.

a) Így pl. általános a nem-*ë*-féle szerkezet s már az irodalomban sem szokatlan. Az adavidéki nyelvjárásban nincs még annyira elterjedve, mint a többiben. Pl. *Nem-ë a tē urad az ott? Szalacs csak, nem-ë apátog zörög odaki. Nem tom, nem-ë lēt valami baji. Néz má mëg, nem-ë az ägy alat van.*

b) Feltűnőbb ez a használat. *Szereti kê-ë a bapcsuspajzot? Vót kê-ë má a komédijába Ignác bácsi? Annnya, tuggya kê-ë ki vót itt? Hallotta kê-ë, hogy az éccaka tűz vét?*

E jelenség oka valószínűleg az, hogy a kê a gyakori használat folytán jóformán személyraggá vált. Kê-ték mellett nincs meg ez a szórend, mert nem forott úgy össze az igével.

c) Ha a kérdés is-sel van kapcsolva, megelőzi az -*ë*. Az irodalmi nyelvben ingadozik a használatmód. — *Tísz forintot attá érte, de bár vëtted-ë is valami hasznát? Ha má évészéd, szeretéd-ë is legalább? Az Annus felü mëgim beszének valamit, nem tom nincs-ë is valami hiba a ház körü.*

d) Az elválasztó kérdések analogiájára a kérdő szók után is odateszi a nép vagy jelentésben. *Nem láccik jó, veréb-ë, mi-ë. (Ilyenfajta mondatok hatása: pl. Azt se tudom, él-e, hal-e.) Nem tom, vándolló-ë, mi-ë. Fene tunná, kocsmába van-ë, hun-ë. — A kérdőnévmások ragozott alakjai után is. Nem tom, kit szithat ojan nagyon, a fiját-ë, kit-ë, de vékhetetlen kajbál.*

¹ Nyitrában az igekötők és határozók után is: *Nem tudod, nyitva-ë vam mëg a bót? Nem monta mëg, el-ë gyün hónap? Ugyan ott-ë vótak minnyájan?* [Saját gyűjtésem nyitramegyei munkások beszédéből]. Tkp. jó szerkezet, mert a kérdés leghangsúlyosabb részét emeli ki. Csakhogy a köznyelvhez szokott fülnek nagyon furcsán hangzik (főkép ez: *be-ë, lē-ë, stb.*).

15. A tagadó szórend.

A nyelvtan szabályai szerint a tagadósó helye — mikor nincs valami mondatrész kiemelve — az ige előtt van.

Mind a köznyelv mind a népnyelv, rengeteg példát szolgáltat e szabály ellen. — Ez pedig azt bizonyítja, hogy ez a nyelvtani szabály már elavult, — ha ugyan helyes volt valaha.

1. Ha pl. azt mondjuk: *Nem sokat ér*, — itt a tagadósó nem az állítmányhoz tartozik, hanem a tárgyhoz (anélkül hogy emez hangsúlyos volna). Vagyis nem azt tagadjuk, hogy sokat ér, hanem azt állítjuk, hogy *ér* — *nem sokat*. — Az ilyen szerkezetekben a tagadósó nem az állítmányhoz tartozik, hanem szoros kapcsolatot, egységes képzetet alkot az utána következő szóval. Eszerint *nem állítást tagadunk, hanem tagadást (tagadottat) állítunk*.

Hasonlókép elemezhetünk egész sereg szórendi jelenséget, amelyben az ige a tagadósótól néha nagyon is messzire kerül.

Biz an nem roszt vóna. A krumplit nem nagyon szeretém. Am még nem baj lét vóna. Én lánna nem nagyon dalos vótam. De nem jó vóna most odaki! Nem ojan könnyű lëssz am, mintë gondolod. Nem ojan rossz, hogy nem érdemës vóna mëkköstóni. Ab bizon nem nagy mestërség vót. Nem is érdemës vót ékezeni. Mëglëhet, nem is jó csinátad.

2. Tiltásban hasonló a képzettagolódás: *Në sokad beszélj, hanem dógózz. Oszt në nagyon járjon a szád, më maj ránzba szëdlek.*

3. Kérdésekben, fölkiáltásokban szintén: *Az gondolod, nem többet érne ész szép liba? Nem job lét vóna hazamënni? Hát nem igazam vót? Asz hiszëd, nem elég lét vóna ëty kiló?*

4. Figyelmet érdemel a *való* igenév szórendi szerepe. Annyira egységes képzetet alkot valamely más névszóval, hogy mintegy összetett szót képez vele; aminthogy nagyon sok állandósult is: *ennivaló, akasztanivaló, jóra való stb.* — Ezért ha állítmányként szerepel, tagadásban is megmarad névszója mellett, bármilyen hosszú is a névszós kifejezés:

An nem nevetni való. Én nem ára való vagyok, hogy itt ugrájjak, fijam. An nem a tē eszëthöl való. Hát nem akasztani való huncut vót, aki ëtanáta!

5. Hogy a tagadás az ilyen mondatokban csakugyan nem az állítmányra vonatkozik, bizonyítja az is, hogy a tagadósó

mellett a van is megfér a mondatban, holott különben a van nem fér meg a tagadószókkal az állítmányban.

Kár, hon nem mélyebben van ez a pince. Nem szerda van máma? Nem igen van benne több öt literné. Nem édes anyámná van a pallaskúcs? Annak nem most van az ideje. Es sē sokká közeleb van. Nem sok pénz van biz abba. Nem addig van a! Nem úgy van. Nem jó van mondva.

Ennek a szerkezetnek nagyon sok az ellensége. Azt állítják, hogy a *nem jó van mondva* nem jól van mondva, meg hogy a *nem ott van* se jól van mondva. Szerintük csakis ez a helyes: *nincs ott, nincs jól mondva* stb. — Pedig a két szerkezet között értelmi különbség van. Pl. *Kerestem édes anyámat a kerbe, de nincs ott* — evvel tagadtam a kertben-levést. *Hász tuthattad vóna, hon nem ot van, hanem a palláson* — evvel ellentétet fejeztem ki. Hasonlókép a *nem jó van mondva* ellentétet éreztet: *hanem rosszú.* Ez az ellentét minden ilyenfajta tagadásban benne lappang.

Végeredményben a két tagadásmód közt nem sok különbség van, mindamellett fölösleges az egyiket üldözni, mikor úgysis általános.

16. Összetett mondatok szórendje.

1. Inverziók.

Az inverzió legközönségesebb faja az, hogy a mellékmondat leghangsúlyosabb része a kötőszó (ill. rel. névmás) elé kerül. Ez a köznyelvben is; sőt az irodalomban is elég gyakori. A népnyelvben ép oly közönséges, mint az inverzió nélkül való szerkezet. Legtöbbször használják a tárgyi és a föltételes mondatokban, relatív mondatokban se ritka.

Eszt a masinát aki kitanáta, as sē vót ám bolond embér. No téged aki évész, inkább akasztaná fő magát. Az aratászba akit ott ért az esső, csúnyám megászthatott. Az én fijam akit (= amit) évitt, elég lesz három hétig neki. A kantát ha földüti-ték, összetöröm a csontotokat. Nem baj éty kicsit ha erős is. Lekfőjbe nagyon sok esső ha esik, akkó lesz baja. Szégínnek ha akarmi kizs baja van, minygyá vége van. Eszt ha kilüköd az ajtóm, bemászik az ablakon. Nekem ha nem teccik valami, hát nem vészem meg. Ém még nem emlékszek éccaka hogy jég esét vóna.

Sűrűn előfordul az inverzió alárendelő kérdésekben is. E kérdésekben a kiemelt szó igazi helye a mellékmondat kötőszava után volna, ha szabályos mondatot akarnánk belőlük alakítani. Csakhogy ezekből szabályos mondatot alig lehetne gyúrni.

Mêrű gondolat, hogy gyűnnek? Mîkor mondot, hogy indúsz? Hova is montat, hogy mész?

2. Mondatkeveredés.

A népnyelvben nagyon ritka a nyelvtanilag szabályos alárendelés. Ha mellérendeléssel, kötőszókihagyással el nem kerülheti, többnyire fölforgatja a szórendet. Ámde ebben is van bizonyos szabályszerűség.

A mondatkeveredés abban áll, hogy a mellékmondat valamelyik része a főmondat állítmánya elé kerül, valószínűleg azért, mert a képzetnek ez a legjelentősebb, legkiemelkedőbb eleme. A kiemelt mondatrész néha egész kifejezés, sőt egész mondat is lehet. Tulajdonképi helye a mellékmondat kötőszava után volna. Ha az alany ki van téve, úgy látszik ritkább a keveredés. — A mondatot a kiemelt mondatrész kezdi. Pl. *Ez a kölök nincs ojan nap, hogy fő në mérgesítene szásszó.*

Mondatkeveredés bőven terem a köznyelvben is, de még az irodalmiban is. — Igazi talaja természetesen a népnyelv, mely a legmeglepőbb fordulatokat termi. — A szórendnek ez a fölforgatása elevenné teszi a szerkezetet s az ilyen mondat nyelvtani szórendre fordítva sokszor nagyon színtelen, nagyon lapos volna. Pl. *Mék 12 esztendős sē hiszēm, hogy van,* — ezt a mondatot így valahogy kellene »szabályozni«: *Még azt se hiszem, hogy 12 esztendős van.* Mennyivel erőtlenebb mondat!

A) Alany-átvetés.

a) A főmondatba került alany igazi helye a mellékmondat kötőszava után volna. Ez a szerkezet az irodalomban is gyakori. A főmondat állítmánya ilyenféle kifejezés szokott lenni: *úgy látszik, igaz, azt hiszem, nem tudom, azt mondja, jó lesz, nem sok híja volt stb.*

Én is úgy vót hogy velük mék. Papok is kő, hogy légynek. A dinnye nem vëttém észre hogy ártot vóna. Hász a krumpli is igaz hogy jó néha. A Pali a jó Isten tunná hun

csavarog. Ez a pallat attú félék hogy ránk szakad éccé. Ez a büdös kölök nē aggy Isten hogy valaha szót foganna. Mink ül lehet hoty haza sē mēniunk máma. Szégim Bálím bácsi nem csuda, ha mindég iszik. — A Julia igaz, hoty férhő mēnt? Édēs anyám is jobb lenne, nē mászkána ijen időbe.

b) A mellékmondat alanya formára a főmondat tárgyává lesz. Ritkább szerkezet az előbbinél.

A naccságos urat tessék megmondani, hoty hun van. Ijen időt én sē tudok, hogy lēt vóna az idén. Mindég az apját kérdēzi, mikó gyüm má haza. A torkát panaszolja szégín, hoty fáj neki. Má még a pipámat nem tudom, hun van. Eszt a línfélét észre sē vēszi az ember, mijen hamâ megnnyöl.

B) Tárgy-átvetés.

a) A mellékmondat tárgya a főmondatba kerül, holott a főmondat igéjének tkp. nem is lehet tárgya.

Az uramat tizēnöt esztendős sē vótam, mikó mēkszerettem. Aszt a kést még jó lesz má ha lētészēd. A fijamat csak ēty hajszálon mūt hogy ē nem ütötte a koci. A csirkét nagyon félék hogy ēhorgya a macska. Asztáⁿ ēty pár szál hajmát is jó lesz ha hozó. Aszt a házat mégics csak mēk kő hogy vēgyük. Eszt a kis maradékot má nincs aki mēgēgye? Ujságot nem vót aki óvasot vóna. A macskát legnagyobb mérgem ha vertyogtattyátok. Tégēd nincs ojan nap hogy mēlijomszó össze nē köjjön szinni. Tégēd nem csuda ha sēnki sē szeret. Nem kő ēty krajcárt sē hoty fizess.

b) A főmondat igéje tárgyas ragozása s így a tárgy-átvetés nem tetszik olyan feltűnőnek.

Csak má tégēd látnálak hogy visznek! — A bort ki nem áhattya hogy még nē igya (tréf). Asszonság, eszt a sok ruhát nem hiszēm hogy máma ki győzzük vasalni. Éhun-ē! az ablakot még rám fogná hogy én törtem be. — A nyakát má as (= azt) sē tuggya hogy illezzesse kinyæssigibe. Ez a pupák má még a kalapját nem tuggya hun keresse. Sót majd éfelejtöttem mondani, hoty hozzá ēty kilát. Az ijem bolondot jó tesz az asszonyok ha kihazsnájják. Aszt a szégín lánt szeretném tunni minek bolondídgatod,

C) Genitivus- és dativus-átvetés.

Aránylag ritka szerkezetkeveredés. Leggyakoribb általában a személynévmások átvetése.

a) *Ennek a lármának szeretném tunni mikó lesz vége. Öregannyának ritkasák hogy rossz kedve legyen. Csöre, a Julának nem tudod hun a kendője?*

b) *Az apjának nè aggy Isten hoty segítene valami'k. Tëca néninek minygyá láttam hogy nem teccött a tréfa. Nekém mindëgy, csak kének nem tom hogy esik majd. — Të Julia, a csirkének nè várt, hogy én aggyak ënnyi. Nekéd még lehet hoj jut valami. Nekem is kérdészte az asszon, kell-ë.*

D) Határozó-átvetés.

A kiemelt határozó tkpi helye a kötőszó után vagy a mellékmondat végén volna, s kényelmesen oda is lehet tenni. — Néha nem is venni észre azonnal, hogy mondatkeveredéssel van dolgunk, mert a kiemelt határozó a főmondatba is beleillik. *Pl. Ócsóbban má nem is kívánhatot hogy aggya. Nem is valami nagyon kő hogy megrázzuk, má is esik. Èty hét múva ül lehet hogy hazamënnünk. — Egyéb példák.*

Özvegyembërhő nem bolo' hoty hozzá mënnyn. A lányomra bizon nem tagadom hoty kényes vagyok. Szëgín szomszédasszon felü mindég várom hogy gyün valami hír. Korán ígírtam hogy ot leszëk. Attú a lántú má szásszó is montam hogy marathass. Èn rajtam bisztos, hogy nem fok ki az a huncut. Ezën asztán embël legyen, aki ê tud mënni. Bizony én rám sincs má, aki gondot visëne.

3. Közbevetett mondatok.

Legközönségesebb: *aszonygya*, és *hajja-ë* (hallod-ë). Ezek mondatjellegüket jóformán elvesztették, és szórendjük meg-
lehetős mozgékony.

Talám maguk — aszonygya — nem ide való'k? Tuggya — aszonygya — édës lelkém, azé tisz pëngő jár. — Nem látok én hajja-ë sëmmit. [Hová mén kê?] Èn hajja-ë Moholra.

Némelykor a hangsúlyos szó után vetik a mondatot: *A szëmem-szám, ha ëty kocsi ëmén, teli vam porrá. Reggelig ëty falatot, még oda nem értem, nem ëttek.*

Egyéb példák:

Nem mondom, ha rá nem érnék, hot többet nem írnek. Ijen termést, kê nyócvan évet ért má, de még nem látott. Az bánom, egész nap borrá dőgosztam, hogy be nem ruktam. Ilyem bolondot megöregöttem, de még nem láttam.

4. Relatív mondat népies szórendje.

A jelzői mellékmondat állítmányostul valóságos jelzőjévé lesz jelzettjének, azaz a közönséges jelzők módjára jelzettje elé kerül. Ez a szerkezet a köznyelvben is elégszer előfordul, hanem az irodalomban ritkaság.

Nem-é annak az ura vót itt, aki it vót a mútkó padéi asszony? — A hannagy előhíttá a katonákat, ami lekcifráp káromkodás, hát monygyák é. Ott ami vót régi Major-féle szőlő, aszt vőtlem még. A Viktor tud aki még ü lány vót, oszt danótak nótákat. Széggyéték fő, ami hullik szilva. Még maj az gondoják akik ére gyűnnnek népek, hogy a szeretőmet várom. Ára akik vannak bótok, mim be vannak zárva. Ev van tám má éty hetes is, akit most attá vizet. Akik ére mēntek embērek, mind látták. Akik gyűttek hozzánk legínyék, mind ojan szépen beszēt hozzám.

5. Mondatvegyülés.

Az összetett mondat tagjai néha annyira összebonyolódnak, hogy nem is lehetne őket nyelvtanilag szabályossá alakítani. E példák különben beleillenek a mondatkeveredés vagy a közbevetett mondatok fejezetébe is.

Fijam, aki így előregédett, annak nem is hiszēt hogy mijen nehezire esik má még mozogni is. Jó gonygyát viselēm: mindég aszt adok neki, amit tudok hosz szeret. Nincs sēmmi a világon, amihön ü asz nē hinné hogy ért. Annak segütēt, akinek fēt hogy nincs igaza. Amítēk má kész van, a legokossab lēs ha lēfekszik. Aki tēhozzát hozzád mén, ab bisztos lēhecc hob boloⁿ. [»Sebessen, sebessen!«] Sebessen, sebessen? maj meglátom kis-asszoⁿ, ha behozom, hogy mijen sebessen lēssz aki megissza. Nem szabad eggyötök sē hogy emēnnyen. Nem tudom má a fejem sē hoty hun van. Csak éty körtēt tanátam, es (= ezt) sē tuttam hogy van. Naty szitát láttam a hétēn egy asszoⁿ hogy vitt. Job vóna má az ember sokszó, ha nem vóna.

V. KIFEJEZÉSMÓDOK, ÁLLANDÓ SZERKEZETEK, FORDULATOK, IGEIVONZATOK.

Hun hogy gyün (= felelet ilyenféle kérdésekre: *Búsul-ë sokat? Nyersz-ë sokat? stb.*).

Létregyün (= jobban lesz, fellábbad. Pl. *Talám maj má létre-gyün*).

Lábrakel = fellábbad.

Ugyan pézizü ám! (= jó drága).

Ë van keverëdve valakivê. Összevegyelëttek má nagyon. Össze-gyütttek. De egybe vannak má. Összemén valakivê. (Szerelmi viszony kifejezései.)

Sëmminek së híjják = nem ér semmit (*Esz a dinnyét nem híjják sëmminek*).

Avvâ van = azt tartja, hiszi, azt mondja, állítja. (*Ûk avvâ vótak, hogy a lakó gyütt, oszt ki së nésztek. Û csak avvâ van, hogy ü tuggya ki vót.*)

Ára (arra) mén = úgy értendő, az az értelme (*Tudod am mire mén? — Hot tuggya ü aszt hogy em mire mén? Afëkta, ez ára mén, hoty kényës*).

Fog mellette = pártolja, pártját fogja. (*Fog mellette, mer igassága van.*)

Ëty szikurdumot së = csöppet se, szikrát se (*Ëty szikurdumot së nem aluttam az éjjê. Ëty szikurdumot së nem engedëk*).

'z időbe vam má = férjhezmenendő.

Dülöznek-ë? = sikeres-e a munka, van-e sikere. (*Hod dülöznek a hívek?*)

Haragunni valakivê = haragot tartani. *Össze vannak haragudva* = haragban vannak.

Mëg vannak előzve; előbre kaptak = összeszedték magukat (vagyoniilag).

Oda së néz = nem aggódik, nem törődik semmivel. (*Van ëty száz lánc foggye, hát oda së néz.*)

Tetejet hánni = letörni a dohány virágját.

Hirü së = koránse. (*Mëg akkó hirü së vót 12 óra. Máma hirü sincs ojam meleg min ténnap vót. Nem ér eh hirü së annyit.*)

Drágába van. (Nekünk nagyon drágába vót a mulaccság). — *Ócsóbbá gyün* — kevesebbe kerül.

Nincs gazdája (kárnak, pletykának) = nem vállalja senki.

Az én időmbe = fiatal koromba.

Nem tud szégyént = 1. nem szégyenlős, bátor (pl. gyerek);
2. nincs benne tisztességérzet. (*Az én időmbe* tőp szégyént tettek a lányok.)

Istené nem = sehogyse, semmiképe (*Istené nem lehet má meggyet kapni. Istené nem attá ide*).

Vizes ruhávâ rak, borongat = borogat. (*Beraggattya a fejít kendővê*).

Nyúlik rûla a ruha (= lóg).

Úty tesz = azt mondja (*Nekem is út tett: ha sôpreték ha nem, fizetni kô. Nekem is út tesznek majd: maga is odavaló má. Hát az ém mennyem hot tesz: kêbe az ördög!*).

Hallatlanná tesz = úgy tesz mintha nem hallaná.

Âra vet = gyanakszik, attól tart. (*Nagyon fáj a hasam, âra veték, hogy a dinnyétü*.)

Ojan mániájú, ojan ándungú = olyan természetű, az a bogara (*Ojam mániájú, hogy a maga gyerekit sê túri. — Hát má neki ojam mániája van*).

Má úgy esik mondani = hogy úgy mondjam. (*Jaj de csúnya vakarék [= rosszul sikerült gyerek], má úgy esik mondani*.)

Észre gyün = magához tér (ájulásból).

Ki van fordítva = magán kívül van, egészen odáig van. (Pl. *Nekem ojan furcsa vót, ki vótam fordítva, mikó eszt hallottam*.)

Mije van neki? Mi van neki? (Akkor kérdik, ha még szaporodik egy asszony.)

Szó keveredik = plétyka keveredik.

Ékámpul a szême = elhomályosodik (ájulás előtt).

Beszéd van valakire = pletykáznak róla. (*Így is úgy is vâm beszéd. Mindenkire vâm beszéd*.)

Aszontam = azt hittem. (*Úgy esett a jég, má aszontam mind beverî az ablakot. Úgy fáj a fejem, má aszontam szétesik*.)

Létrehoz = helyrehoz, nyélbe üt.

Fötész valakivê = viszonyt kezd.

Ki van nyûva = ki van öltözve.

Nem tom mire gyüvök vele.

Naty koméidijába vagyok vele = bolond állapotba, furcsa helyzetbe.

Na, et tiszta Rékasi Viktor = egészen olyan (vö. csupa annya).

Nagy nevetkêzéssê vótak.

Nagy okkâ-môddâ = nagy teketóriával (*Nagy okkâ-môddâ évêgeszték a dógot*).

Ijen képtü köszönet ha hasonlít is (= olyan rossz, hogy még szerencse, ha hasonlít).

Bukik valamin (Öt forintod buktam rajta).

Beszél utána = pletykázik rá.

Az urávâ nagyon összevissza étek (= rossz viszonyban).

Most úgy eszêmbê vágódott (= hirtelen eszembe jutott).

Ráfördul az esze = eszibe jut.

Nem vészik aszt ojan szorossan (= szigorúan).

Farba rugni (a lányt) = faképnél hagyni.

Szűkibe, bővibe van valaminek.

An nem számos = nem számít.

Csúfra tész = csúffá tész, megszegyenít.

Csúfra marad = felsül, megszegyenül.

Észédütem, nem tuttam világomat (= nem tudtam magamrul).

Nem hallaccik rá sëmmi (= feddhetetlen).

Plëtykát kever (= mendemondáz).

Sëmminek së jó = nem ér semmit (emberre is mondják). Pl.

Mijen szép dinnye, oszt sëmminek së jó.

Vitába van vele = kínban, bajban van vele, vesződik.

Én rám nagyon naty szëm van (= nagyon figyelnek), *hogy özvegy vagyok.*

Kap píst, oszt küdi bukrostú (bőven, tömegesen).

Nagy gondba ered, baráccságba ered.

Ékésëtt a lakodalommâ = hamar meglett a gyerek.

Ha csak lehet, kiigazítom a sort (= elintézem a dolgot).

Jó szívvë = felelet erre: köszönöm.

Maj hova lëssz. (*Maj hova lëssz, annyira fürdik. Maj hova lëtt örömhöz.*)

Istem bocsássa mëg. (*Istem bocsássa mëg eszt a rossz dinnyét.*

Ánnye, az Istem bocsássa mëg ezëket a libákat, de soványak.)

Lëlékre = bizonykodás (*Vót rajta lëlékre tísz forint ára szilva.*

Lëlékre azok a konyhára nem kötenek többet, min doháⁿrra).

Maj híradássâ lëszëk = majd tudatom.

Jó munkát! = dolgozókhöz intézett kívánság.

Ha érzëzetëm lësz = ha majd ráérek.

Hozzájut = ráér (*Nem jutok hozzá, hogy ëty kicsit összetakaríccsam magam).*

Elódzik a bocskora = mást gondol, meggondolja magát, elmúlik a kedve. (*No, elódzott a bocskorod? 'sz nagyon mëntë vóna!)*

Nagyon utána vannak a lányok (= bolondulnak).

Mëglëtt a gyërëke, kicsije lëtt, kicsije van, picije lëtt, mëgszaporodott (a lebetegedés kifejezései).

Mëktësz = megfelel, elég jó, megteszi a szolgálatot (*Ët télën ez is mëktësz).*

Píst cserël = nem nyer vmi vállalkozáson.

Abba a böcsöbe ringattya magát = abban az illúzióban, hitben. (*Abba a böcsöbe ringatod magat, hogy at téged ëvësz?)*

Nënë, ém mëk csak mos gyüvök észre (veszem észre), *hogy máma ünnepe van.*

Istem maraggyon! (t. i. veled v. veletek) = Isten áldjon.

Mâ majd úgy van = tréfás igenlés. Pl. [*Kë mâ nagyom be van káfolva*] *Mâ majd úgy van!*

Nem vagyok ëlëg okos = nem fér a fejembe, nem értem. (*Ën nem vagyok ëlëg okos, hogy ëggyik fürtnék ártott a jég, a másíknak nem.)*

Rontásba van = valaki megbabonázta.

Mâ a nyócat is rám verte az óra.

Most kiugrott az eszembű (= hirtelen elfelejtettem).

Máskép van = más állapotban van, terhes.

Hova számítasz má! = hogy gondolsz olyat.

Gurít = lódit, anzágot (*Nagyot gurít. Akkorád gurítottam!*).

Ó-becsei kif.

Sokra iramodott = felvitte Isten a dolgát (Ó-Becse).

Kedvre rucan = kedve kerekedik, szottyan (Ó-Becse).

Bíró tenni = választani.

Termőre gyün (pl. szőlő) = termést kezd hozni.

Virágjába = fiatalon (*Virágjába nagyon csinos asszon vót*).

Más értelmet vëtte = máskép v. félre-értette.

Kedve gyün = kedve támad (*Akkó asztán jó kedvem gyütt*).

Jó réggët köszönt neki.

Nagyon jó éválasztódott a gyerek = baj nélkül elszoktatták a csecstől.

Nem vëszí kegyelëmre = nem fogadja kegyébe, nem bocsát meg.

Az idén két ára vam mindënnek = kétszeres ára.

Drágábban esik = 1. drágábban kel el; 2. többbe kerül.

Sëhossë akar vele kibéküni = csöppet se tetszik neki. (*Sëhossë akar vele kibéküni, hogy ojam magos a cipője sarka.*)

Érte van = eseng érte (*No, annyira nem vótam érte, mint kë gondojsja.*).

Tartya magát = szemérmesen viselkedik, erkölcsösen él (*Most tartya magát, më mëgin férhöl akar mënni.*).

No gyűjjenek v. gyűjjenek mifelénk = bucsúzó kifejezés mód távozás előtt.

E is oda való má = a másvilágra. Öreg emberre vagy nagy betegre mondják.

Szólások, mondások, hasonlatok, közmondásfélék.

Itten ha valaki mëkcsúszi, mám másnap aszonygyák, elesëtt (= könnyen hír keveredik, pletykázók az emberek).

Én nem veszítëm vele a lelkëm = nem kinlódok vele.

Kinek mi a mestërsëge, aszt uzovájja.

Éfognák a Tisza vizit, ojan sokan vannak.

Annyi lã van itt, hot Tiszát lehetne vele rekeszteni.

Ojam mind a szárasz keszeg = sovány.

E is jó hazaházasodott = rosszul házasodott, »bevásárolt«.

Në vértog má, më majd ëruglak.

Valahã falu vagy város, annyiforma a beszéd.

Ojan fekete haja vam mint a bogár.

Jó vót ak kënek! = úgy kellett, megérdemelte.

A nyovoja essëm beléjük.

Vigyáz, më szájon kaplak, oszt a is a tized lëssz.

Tele a zsák = terhes az asszony.

Be vagyunk mink régën ëggyezve = egyetértünk, értjük egymást (pl. lány és legény).

Të ugyan kiszótá hirtelennyibe! = nagyot mondtál, vastagot mondtál.

Úgy ál rajta a ruha mintha vasvöllávâ hánták vóna rá.

Roszsabb a hátraménésné = a hasfájásnál.

Hun a pokol heggyibe vótá?

Ördög bújjon a bélédbe.

Ennek is má a lába szárába száratt az esze (ostoba öreg emberre mondják).

Úd dicstíri, majd a könyökirü a bür lemén.

Gyüm-mén, mind az uragba az ördög.

Mit séfíndász (= ténferegsz), *mind az uragba az ördög!*

É vagyok ém má régén árulva, el is vagyok kelve. Tréf. Olyankor mondja valaki, ha kiderült valami titka, vagy kisült, hogy pletykázott.

Ojan kényes, mintha Ferenc Jóskávâ vóna harmados. (Harmados = aki bérlet gyanánt a termés harmadát fizeti a tulajdonosnak.)

Az a kutya aki előre ugat, nem harap még. (Olyankor mondják, mikor nagyon fogadkozik valaki.)

Jó dógunk van, hatfélből is énnénk, ha vóna.

Főkötötte a gúgyélát = felfortyant, mérges (gúgyëla = szösz, fonnyaló).

[Hogy vagy?] *F. Még ëty kicsit odébb, oszt sêhotysë.*

Së haj ki, së haj be = nincs semmi dolga, semmi gondja.

Úty kerestem, mind a tüt.

Repëg (= röhög), *mind a fakutya.*

De illik neki, mind a tehénnek a gatyá.

Rávette a bolond ingët = megbokrosodott, megbolondult.

Főkíszül, mim Bugyiné Úrnapkó = lomposan öltözik fel.

De mők kó adózni ezën a világon! = meg kell szenvedni.

A többi beszéd köszt e is êkeverëdik. Sikamlós tárgyú beszéd után mondják.

Nincs rá nóta = »ki van zárva«, nincs rá eset.

Lassan érünk messzire = lassan járj, tovább érsz.

Mëkfizettem érte hat tetejivë = bőven, nagyon is megfizettem.

A bürt is lëhuzná rúla = nagyon kiszípolozza.

Êfogyasztotta má a kinyerinek a javát = megöregedett.

De kis eszëd van! = de ostoba vagy.

Ragad a keze = tolvajtermészetű.

Fene a bürodet! — *Fene a hurkádát!*

De összebeszélünk mink! = egyszerre szoltunk.

Szemítdombon esküttek. Natypínteken esküttek = vadházasságban élnek.

Hová lëttë, mûta (= mióta) *ëvesztë?* Akkor mondják, ha valakit sokáig nem találhatnak meg s végre megkerül.

Ojan kényes, hogy elik (alig) *tud a fódre lépni.*

Úgy kíszül, mind a Luca széke = sokáig öltözik. (A Luca széke 3 hétig készül!)

Halad, min Dora Mohojra = lassan halad.

Abba marad, amibe Kis Pá (Pál) hatta. Lassan nővő, csenevész növényre mondják.

Laci a nyakadba ült má = lusta vagy.

Ojan szép, csak hogy még nem szólal (pl. gyümölcs).

Na em má az ördögé = elpusztult, eltört, elszakadt, elromlott.

Beszéjj a póccâ = no beszélj vele! (hetyke modorú emberre mondják).

Srófra jár az esze = agyafúrt.

Acs csak mind katyma = az nekem smarn.

Ecs csak úgy rá van füttyűve = gyöngén van fölvarrva pl. gomb v. fodor.

Olyan jó vacsorát kanvarítottam [így!], hogy a kiráj is megéheti.

Odamégy ahova künnek, aszt észé, amit annak, nem parancsol sênki. Gúnyos biztatás olyanoknak, kik szolgálatba akarnak állni.

Eh hejët maj má a kanász hajt ki. (Mikor nem hajt ki valami növény.)

Mégmondom, në monygyátok sênkinek, csak akit úton-útfélén elötanátok (tréfás bevezetése valami pletykának).

Annyira kénálgattak mint valami ifiasszont.

Még a farom birta, addig job sorom vót nekém is. Öregasszonyok szavajárása.

Az öregasszonyok nyara a leksütössebb.

Vastag betűvê beszél = csintalanságokat beszél.

Mégenné a tót falut határostú = roppant éhes.

Hé, én a lábomat nem loptam! (Ákinek a lábára taposnak, az mondja.)

Ha lenne ojan szíves mint amijen szélés (tréf.) = legyen olyan szíves.

Në aféktáj, mind a Szulimánék malacca.

Úgy elődalgatlak (elverlek), hogy árú kántász.

Törjön ki a nyelved.

Szeretem, mind a fokfájást.

Csak akkó látnálak, mikó a hátam közepit!

Tán kaphatnékod van? (ficákoló, vihogó fehéreselédtől kérdik).

Mink má akkó nem leszünk ithon = azt már nem érjük meg.

(Öregek mondják.)

Szép Pest az igaz, de azé Becse mégics csak csecse.

Döglöt lovon a patkó = eső után köpönyeg.

Ördög oda vigye! = bánja az ördög, üsse kő!

Ojan sováⁿ hoty tübe lehetne házni.

Úgy mēnt, mind a vészédelēm = rohant.

Hazudik valamejikünk (tréf.) = hazudsz.

Pízé sē meri mégmondani = szörnyen titkolja.

Három év múva má a kutya sē ugat rála = senkise emlegeti.

Éggy Isten van az égbe, igaz, de a is igaz. Erős bizonykodás.

Sűrű bēlű, szēgtñy embernek való. Kis tömzsi fehércselédre mondják.

Valami idő készül = eső lesz.

Az Isten akarhova tegye. Szitokforma.
Bor be, ész ki = a bor elveszi a józan ész.
Búcsúzik a józan-eszítű = bomlik, ostobaságokat csinál.
Na eméhatték! = szégyelhetitek magatokat.
Nem kötöttek. (Gyermektelen házásokra mondják.)
Embëren esik még. (Részeg ember kifogása.)
Mit adnak itt ingyen?! (tréf., ha nagy csődület van valahol.)
Úgy vették, mintha ingyen annák.
Akaszd fő magad ëty kicsit!
Boloⁿ kutýának szabad a hódra ugatni = kutyaugatás nem hallik az égbe.
Ojan csúnya, mind az éccaka.
Ha nem vóna ojan csúnya, egész szép gyereék vóna.
*Ezé a pézé akár le is ühetté vóna = evvel az erővel, fárad-
 sággal (ha pl. vki sokáig áll, pedig leülhetne).*
Na ettiű së sajnáták a zsírt = jól megszírozták.
*Ha nem kő, ránéző. (Mikor a gyerek akaratoskodik s nem
 veszi el az ennivalót.)*

VI. NÉPDALOK.

I. (Ada.)

1. Kutyakaparási csárda
Zsandárrá van körüláva,
Azé van ak körüláva,
Betyár iszik a csárdába. | 2. Csapru isznak a betyárok,
Nagyon sírnak a lëjányok.
Në sirjatok ojan nagyon,
Nem ütik a betyárt agyon. |
|--|--|

3. Még asz monygyák a zsandárok,
 Mire isznak a betyárok, tyuhajla!
 Vam még csikó a ménesen, tyuhajla!
 Én ülök a tetejébe,
 Babám meg az én ölembe, tyuhajla!
 (Németné Kristóf Veronka, 29 éves.)

II. (Ó-Becse.)

Szép a jó ló, ha belű van a hámon,
 Kinyëssigbü kirugdal az istrángból.
 Látot pajtás, ijen ám a szép asszony:
 Szép az ura, mégis jobban kap másón.
 (Csongrádi Nagy Ferenc, 83 éves.)

III. (Ó-Becse.)

1. Esik essó az árpatallóra,
 Gyere rózsám, ültés föl a lóra.
 Boros vagyok, nem tudok fölvüni,
 Maci lovam nem akar fölvünni.

2. Irhás subám szöggre van akasztva,
Gyere rózsám, akazd a nyakamba,
Úgyis tudod, ott annak a hele,
Még az éjjé betakarlak vele.
3. Édös anyám, csak éggy a kérésëm,
Irhás subát varasson kê nekëm,
Irhás subát, fekete gallérra,
Az illik a magyar gavallérra.
4. Édös anyám, még éggy a kérésëm,
Selëm lajbit varasson kê nekëm,
Selëm lajbit apró ezüst gombra,
Az illik a magyar gavallérra.
(Csongrádi Nagy Ferenc.)

Lakodalmi kurjantások.

(Többnyire az utcán.)

Ësz szëm búza, ësz szëm rozs | A menyasszont visszük most.
Cifra pohár vizedény | Gál Imre a vőlegény.
Jaj de sokan néznek minket | Álgya még az Isten úket.
Három tepsi túrús lepíny | Tátot szájú mestëllegíny.
Aki kiál a kapuba | Hájjak vele az éccaka.
Aki esztet írilli | Keze lába törjön ki.

TARTALOM.

	Lap
<i>I. Hangtan :</i>	
1. Magánhangzók	4
2. Mássalhangzók	6
<i>II. Alaktan :</i>	
1. Szóalkotás	9
2. Ragozás	14
<i>III. Szókincs :</i>	
1. Különböző fogalomkörök	16
2. Tájszók	21
<i>IV. Mondattan :</i>	
1. Indulatszók	27
2. Ige	28
3. Általános alany	30
4. Számok egyeztetése	30
5. Birtokviszony	31
6. Határozók	32
7. A főnévi igenév mint határozó	37
8. Kötőszók	37
9. Kötőszókihagyás	41
10. Tagadás	41
11. A tagadószó állítm. értéke	42
12. Szerkezeti sajátságok	42
13. Szórend	43
14. Szórendi sajátságok egyszerű mondatban	46
15. A tagadó szórend	48
16. Összetett mondatok szórendje	49
<i>V. Kifejezés módok, állandó szerkezetek</i>	54
Szólások, közmondásfélék stb.	57
<i>VI. Népdalok</i>	60

NYELVÉSZETI FÜZETEK

— MONOGRAFIÁK GYŰJTEMÉNYE. —

1. **Simonyi Zsigmond : A magyar szórend.** (Ára másfél kor.)
2. **Simai Odön : Marton József mint szótáríró.** (Ára másfél korona.)
3. **Kocsis Lénárd : A mondatrészek Brassai mondatelméletében.** (Ára másfél korona.)
4. **Simonyi Zsigmond : Tréfás népmesék és adomák.** Nyelvjárási olvasókönyv. (Ára másfél korona.)
5. **Simonyi Zsigmond : Az új helyesírás** szövege és magyarázata. (Vászonborítékban másfél korona.)
6. **Rubinyi Mózes : Két tanulmány a nyelvészet s a nyelv-művelés történetéből.** Grimm és Révai. A mondat. (Ára egy korona.)
7. **Gombocz Zoltán : Nyelvtörténet és lélektan.** (Ára 1 kor.)
8. **Simonyi Zsigmond : Helyes magyarság.** (Ára két korona, egész vászonkötésben három korona.)
9. **Varga Ignác, Szabó Dezső, Kertész Manó : Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
10. **Nagy Sándor : A váci nyelvjárás.** (Ára két korona.)
11. **Simonyi Zsigmond : Elvonás** (elemző szóalkotás). (Ára másfél korona.)
12. **Székely Ábrahám : Alanytalan mondataink alanyáról.** (Ára másfél korona.)
13. **Erdélyi Lajos, Horger Antal, Szemkő Aladár : Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
14. **Simai Odön : Dugonics mint nyelvújító.** (Ára másfél kor.)
15. **Simonyi Zsigmond (Bartha J., Melich J. és Szilasi M.) : A nyelvtörténeti szótárról.** (Ára egy korona.)
16. **Berze Nagy János : A hevesmegyei nyelvjárás.** (Ára másfél korona.)
17. **Beke Odön : A pápavidéki nyelvjárás.** (Ára két korona.)

18. **Gácsér József: Telegdi Miklós nyelve,** különös tekintettel a mondattanra. (Ára két korona.)
19. **Valló Albert, Agner Lajos, Szenttamási János és Stan Vazul: Kölcsönös hatások a hazai nyelvek közt.** (Ára másfél korona.)
20. **Szűcs István és Genosy István: Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
21. **Kertész Manó: Analógia a mondszerkesztésben.** (Ára két korona.)
22. **Vértés József: A gyermeknyelv hangtana.** (Ára egy kor.)
23. **Szeglet István: A főnévi igenév Arany Jánosnál.** (Ára egy korona.)
24. **Réger Béla: A határozott névmutató.** (Ára másfél kor.)
25. **Beke Ödön dr.: A vogul határozók.** (Ára két korona.)
26. **Oláh Gábor: A debreceni nyelvjárás.** (Ára másfél kor.)
27. **Nádai Pál: A magyar népetimológia.** (Ára egy korona.)
28. **Simonyi Zsigmond: Az ikes ragozás története.** (Ára egy korona.)
29. **Böszörményi Géza: A jánosfalvi nyelvjárás.** (Ára egy korona.)
30. **Geleji Katona István: Magyar grammatikatska.** (Ára egy korona.)
31. **Teleky István: A tárgyeset Arany Jánosnál.** (Ára egy korona.)
32. **Viski Károly: A tordai nyelvjárás.** (Ára egy korona.)
33. **Beke Ödön: Kemenesalja nyelve.** (Ára egy korona.)
34. **Horváth Endre: A bakonyaljai nyelvjárás.** (Térképpel és rajzokkal. Ára két korona.)
35. **Szolár Ferenc: Jelentés-tanulmányok az asszimilációs jelentésváltozásról.** (Ára egy korona.)
36. **Szeremley Császár Loránd: Jelentés-tanulmányok a komplikációs jelentésváltozásról.** (Ára egy korona.)